

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ
ТА У ПЕРСПЕКТИВІ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ

Відповідність укриттів у навчально-виховних закладах
для дітей з особливими освітніми потребами
стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА У ПЕРСПЕКТИВІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Благодійний Фонд «Право на захист»

Проект: «Дослідження цивільного захисту в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення»

Виконавці

Єрохіна Тетяна, консультантка з цивільного захисту БФ «Право на захист»

Ус Марина, експертка із захисту дітей БФ «Право на захист»

Рецензенти

Мельничук О. Ф., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Савченко О. В., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

У даному аналітичному дослідженні представлені результати аналізу та експертні рекомендації проблем, пов'язаних зі станом укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до стандартів цивільного захисту щодо безпеки, доступності, інклюзивності та безбар'єрності. Питання розглядається у контексті реформи інституційного догляду та через призму повоєнного відновлення України. Польова (моніторингова) частина дослідження проводилася у Дніпропетровській, Кіровоградській та Полтавській областях. Водночас результати дослідження та напрацьовані експертами рекомендації мають універсальний характер та стосуються усіх областей України.

Це дослідження підготовлене Благодійним Фондом «Право на захист» за підтримки ІСАР Єднання у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку. Зміст дослідження не обов'язково відображає погляди ІСАР Єднання, погляди Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду США.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
СКОРОЧЕННЯ	6
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
Методологія кабінетної частини дослідження	7
Методологія польової частини дослідження	8
Розділ 1 ДОСТУПНІСТЬ ОСВІТИ ТА ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	12
1.1 Національний законодавчий вимір та міжнародно-правовий аспект	12
1.2 Види навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами крізь призму вимог цивільного захисту	18
1.3 Складові безпечного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в контексті цивільного захисту	20
Розділ 2 ЧИННІ НОРМАТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРИТТІВ ТА ПИТАННЯ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ	23
2.1 Сучасний стан національного законодавства	23
2.2 Напрямки удосконалення чинного нормативно-правового регулювання	30
2.3 Досвід іноземних країн	31
Розділ 3 ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ, ВИЯВЛЕНІ ПІД ЧАС МОНІТОРИНГУ УКРИТТІВ, ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	36
3.1 Польовий (виїзний) компонент дослідження	36
3.2 Результати натурального огляду та опитування	37
3.3 Компонент загальної проблематики укриттів закладів для дітей з особливими освітніми потребами	43
ВИСНОВКИ	49
РЕКОМЕНДАЦІЇ	51
ДОДАТКИ	56
Додаток 1. Анкета для опитування представників закладів на визначення їх власної оцінки відповідності укриттів стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності	56
Додаток 2. Анкета-опитувальник з питань технічних характеристик укриття	61
Додаток 3. Анкета респондента (згода на використання матеріалів інтерв'ю)	67
Додаток 4. Перелік питань для стандартизованого інтерв'ю: 1 група респондентів (адміністрація)	68
Додаток 5. Перелік питань для стандартизованого інтерв'ю: 2 група респондентів (педагогічний персонал)	70

ВСТУП

Цивільний захист є важливою складовою як сучасного суспільного життя в Україні, так і у перспективі повоєнного відновлення. Він включає заходи, спрямовані на гарантування безпеки громадян в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема збройних конфліктів.

Окремої уваги в цьому контексті заслуговують діти з особливими освітніми потребами, які потребують особливих умов для свого розвитку та навчання. У даному дослідженні ми зосередилися на відповідності укриттів у навчально-виховних закладах для таких дітей стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності. Аналіз такої відповідності здійснювався з урахуванням реформи системи інституційного догляду. Адже результатом деінституціалізації має бути не просто влаштування дітей у сімейні форми виховання та догляду, а й надання таким дітям та їх сім'ям якісних послуг інклюзивного навчання в закладах з денним перебуванням.

Представлена робота є результатом як моніторингових досліджень конкретних навчально-виховних закладів у Дніпропетровській, Кіровоградській та Полтавській областях, так і аналізу наявного нормативного регулювання проблематики: не тільки наявності та облаштування укриттів, але й створення безпечного освітнього середовища загалом. Про актуальність відповідної тематики та про те, що влада надає великого значення безпеці здобувачів освіти, свідчить той факт, що 07 квітня 2023 року Кабінет Міністрів України (далі — КМУ) прийняв Концепцію безпеки закладів освіти, тим самим стратегічно визначивши необхідні в майбутньому

кроки для формування безпечного освітнього середовища.

Структурно дослідження містить три частини, дві з яких є кабінетною складовою дослідження, а третя — моніторинговою.

У першій частині дослідження висвітлюються питання нормативно-правового регулювання доступності освіти та безпечного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами на рівні національного законодавства та міжнародно-правових актів: наведено відповідні нормативно-правові акти; визначено види навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами крізь призму вимог цивільного захисту; встановлено складові безпечного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в контексті цивільного захисту.

Друга частина дослідження присвячена саме функціонуванню споруд цивільного захисту (укриттів): аналізу сучасного стану законодавства, яке регулює таке функціонування. Експертами було виокремлено нормативні та законодавчі проблеми щодо створення, обладнання та функціонування укриттів, а також шляхи їх подолання. Розділ також містить огляд позитивних практик іноземних країн щодо функціонування споруд цивільного захисту в освітніх закладах, які можна було б імплементувати в українських реаліях.

Третя частина дослідження являє собою польовий (моніторинговий) компонент. Він фокусується на вивченні безпосередніх умов та проблем функціонування укриттів, які було

виявлено під час моніторингових візитів до спеціалізованих навчально-виховних закладів у трьох областях України: Дніпропетровській, Кіровоградській та Полтавській області. Цей компонент включає опитування керівництва та інших працівників таких закладів.

Окрім того, дослідження включає експертні рекомендації, які ґрунтуються на виявлених проблемах в результаті аналізу законодавства та результатах моніторингу. Важливо відзначити, що ці рекомендації мають універсальний характер і можуть бути застосовані на території всієї України з метою подальшої адвокації та комунікації проблем, пов'язаних зі станом укриттів в навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами — відповідно до стандартів цивільного захисту щодо потреб безпеки, інклюзивності та безбар'єрності.

Цінність цього дослідження полягає в тому, що воно є одним із перших, що містить систематизовану інформацію щодо створення та функціонування безпечного освітнього

середовища в умовах реформування інституційного догляду за дітьми з особливими освітніми потребами. В дослідженні виявлені і наведені конкретні проблеми як в нормативному, так і в нормозастосовчому аспекті створення та функціонування споруд цивільного захисту в навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами, а також запропоновані конкретні рекомендації для їх вирішення. Аналітику доповнюють позитивні законодавчі приклади іноземних країн, які можна було би використати для покращення функціонування системи цивільного захисту в закладах освіти України.

Сподіваємося, що проведена робота допоможе зробити укриття в навчально-виховних закладах більш безпечними, інклюзивними та доступними для дітей з особливими освітніми потребами, а також такими, що максимально забезпечують безперервність освітнього процесу.

СКОРОЧЕННЯ

КЦЗУ	Кодекс цивільного захисту України
ДБН	Державні будівельні норми
ЗУ	Закон України
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЗС	Захисна споруда
МПЕСКП	Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права
КМУ	Кабінет Міністрів України
ПРУ	протирадіаційне укриття
МОН	Міністерство освіти і науки України
ПКД	проектно-кошторисна документація
КПД	Конвенція про права дитини
КБОС	Кодекс безпечного освітнього середовища
МВС	Міністерство внутрішніх справ
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

МЕТОДОЛОГІЯ КАБІНЕТНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб на підставі комплексного аналізу нормативних джерел, практики їх застосування, а також шляхом моніторингу дослідити стан укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами в контексті реформи інституційного догляду на відповідність цих укриттів стандартам безпеки, доступності, інклюзивності та безбар'єрності.

Достовірність результатів дослідження забезпечено завдяки використанню сукупності загальнодослідницьких і спеціально-юридичних методів.

Методами, які застосовувались при підготовці кабінетної частини дослідження є:

- **формально-логічний** — з його допомогою здійснювалась обробка та проводився аналіз зібраного матеріалу щодо ситуацій, з якими стикалися органи державної влади чи місцевого самоврядування, працівники освітньо-виховних закладів, або які були висвітленні пресою та зібрані з інших джерел; забезпечувалась послідовність висловлення суджень, понять та умовиводів;
- **метод індукції** — метод переходу від знання окремих фактів до знання загального (аналіз фактів);
- **метод класифікації** — використовувався для розподілу різних понять залежно від критеріїв та встановлення їхніх системних різновидів, зокрема визначення видів

навчально-виховних закладів, укриттів у них, вимог до укриттів згідно із класифікацією потреб дітей (зокрема, віковий критерій, територіальна доступність, вид інклюзії) тощо;

- **метод порівняння** — застосовувався під час вивчення як нових, так і старих явищ у правовому полі в порівнянні з міжнародним досвідом;
- **статистичний** — здійснювався збір інформації з доступних джерел (виступи представників органів державної влади та місцевого самоврядування на різноманітних заходах, отримання інформації від відповідних посадових осіб, публікації в пресі, наукові публікації);
- **догматичний** — при здійсненні аналізу норм чинного законодавства з метою виявлення прогалин, недоліків та формулювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення нормативно-правового матеріалу. У якості догми використовувались закріплені в міжнародному гуманітарному праві стандарти та нормативи захисту прав дітей. З урахуванням цих показників формувались пропозиції щодо змін або правильного тлумачення та застосування чинних законодавчих норм.

Нормативну та правову основу дослідження становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів державної виконавчої влади, міжнародні нормативно-правові акти, роз'яснення освітнього омбудсмена тощо.

Емпірична база дослідження — діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, керівників навчально-виховних закладів щодо забезпечення наявності в навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами укриттів, які відповідають стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності.

Таким чином, шляхом використання наявного розмаїття методів і базуючись на досить широких емпіричній та нормативній базах, у дослідженні були виявлені наявні проблеми законодавчої регламентації та

правозастосовчої практики у сфері укриттів для дітей з особливими освітніми потребами (їх стану, облаштування, використання тощо) як одного з найважливіших елементів безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Додатково робота містить як конкретні тактичні рекомендації, які можна застосовувати на практиці, так і стратегічне бачення наявних проблем із пропозиціями, впровадження яких надасть можливість вийти на новий рівень формування безпечного освітнього середовища з урахуванням сучасних технічних і цифрових можливостей.

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛЬОВОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підходи до формування вибірки

Моніторингова (польова) частина аналітичного дослідження передбачала здійснення виїздів та обстеження укриттів у відповідних навчально-виховних закладах.

Процес визначення обсягу та формування репрезентативної вибірки був досить складним, оскільки результати аналізу за вибірковими дослідженнями повинні були достовірно відображати реальну ситуацію зі станом укриттів у цілому в країні, а саме в закладах для дітей з особливими освітніми потребами.

Для проведення дослідження було використано багатоступеневу вибірку з двома ступенями формування вибірки. В рамках проєкту від самого початку було обрано три області для моніторингових виїздів: Дніпропетровська, Кіровоградська та Полтавська, визначено 9 закладів. Для забезпечення об'єктивної оцінки стану укриттів та визначення загальної проблематики з кожної області у вибірку необхідно було включити однакову кількість закладів, які були обрані за умови

наявності згоди на співпрацю (обласними департаментами; інституційними закладами) та у відповідності з проєктними завданнями.

Важливим критерієм під час процесу відбору інституційних закладів було врахування кількох суттєвих аспектів:

- наявність пансіону в закладі;
- здійснення освітнього процесу для здобувачів освіти;
- наявність укриття.

У Дніпропетровській області переважна більшість закладів для дітей з особливими освітніми потребами наразі перебувають в евакуації, тому запланована на початку кількість була зменшена з 3 до 2. А також компенсовано за рахунок Полтавської області, в якій було відібрано 4 заклади.

Наступним етапом став відбір запропонованих закладів з кожної області. Було застосовано механізм обрання рівної кількості закладів від регіону (по 3 заклади в кожному регіоні) за специфікою:

- спеціальні школи для дітей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату;
- спеціальні школи інтернати для дітей з розладами аутичного спектра;
- будинки-інтернати для дітей та осіб з порушенням фізичного, інтелектуального розвитку та психічними розладами.

Сформована таким чином вибірка дозволить визначити особливості облаштування укриттів, побудови освітнього процесу та узагальнити проблематику для подальшої адвокації.

Вибірка

Дослідження проводились у трьох областях України:

- 1) Дніпропетровська;
- 2) Кіровоградська;
- 3) Полтавська.

Кількість навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, в яких проводиться дослідження — 9 закладів.

Територія проведення дослідження

Дніпропетровська область

- Комунальний заклад «Верхньодніпровський дитячий будинок-інтернат № 2» Дніпропетровської обласної ради.
- Комунальний заклад «Дніпропетровський фаховий коледж спорту» Дніпропетровської обласної ради».

Кіровоградська область

- Комунальний заклад «Світловодська спеціальна школа Кіровоградської обласної ради».
- Комунальний заклад «Знам'янська спеціальна школа Кіровоградської обласної ради».
- Бобринецька спеціальна школа Кіровоградської обласної ради.

Полтавська область

- Миргородська спеціальна школа Полтавської обласної ради.
- Зіньківський дитячий будинок-інтернат ім. О. В. Синяговського.
- Микільський навчально-реабілітаційний центр Полтавського району Полтавської обласної ради.
- Полтавський навчально-реабілітаційний центр Полтавської обласної ради.

Інструменти дослідження

З метою отримання об'єктивної та всебічної інформації про стан укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами були розроблені та використані такі **інструменти дослідження**:

- **Аналіз чинної нормативно-правової бази з питань використання та обліку захисних споруд, рекомендацій з питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та стану впровадження основних ідей концепції безпеки закладів освіти на місцях.** Аналіз законодавчих документів показав застарілість окремих нормативно-правових актів та їх невідповідність сучасним реаліям, адже

їхні положення та вимоги не повною мірою відповідають поставленим завданням в забезпеченні правового регулювання відповідальності учасників освітнього процесу саме в питаннях створення безпечного освітнього середовища. Мають місце дублювання та протиріччя. Аналітика дозволила виокремити одну з проблем — відсутність чітко визначених повноважень та зони відповідальності суб'єктів права за організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану.

- **Аналіз статутних документів закладів.** Особливості та специфіка організації освітнього процесу, порядок та умови зарахування до пансіону, терміни граничного цілодобового перебування в закладах здобувачів освіти та вихованців, перелік учасників освітнього процесу та інші статутні положення дозволили сформулювати уявлення про діяльність закладу та попередньо визначити стандарти, яких необхідно дотримуватися в укриттях, індивідуально для кожного закладу.
- **Анкетування на предмет оцінки закладом рівня відповідності укриттів стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності** (див. додаток 1). Анкетування перед моніторинговим візитом дозволило отримати інформацію про рівень власної оцінки керівництва закладів відповідності укриттів чинним вимогам та стандартам, а також про організацію освітнього процесу під час перебування в укриттях.
- **Анкетування-опитування на предмет з'ясування облаштування та стану технічних характеристик укриттів, об'єктивна оцінка готовності** (див. додаток 2). Заповнення опитувальника проводилося безпосередньо експерткою з цивільного захисту під час моніторингового візиту: внесення даних за результатами обстеження, ознайомлення з документацією, проходження маршруту

до укриття та визначення часових рамок, спостереження за алгоритмом дій учасників освітнього процесу під час сигналу «Повітряна тривога». Опрацювання анкет дозволяє побачити реальний стан укриттів та можливості організації освітнього процесу.

- **Інтерв'ювання представників адміністрації та персоналу закладів** (див. додатки 4, 5). Метод інтерв'ю було застосовано для проведення порівняльного аналізу інформації, отриманої від різних груп респондентів. Інтерв'ю було проведено за письмовою згодою респондентів (див. додаток 3).

1 група: представництво адміністрації (керівник, відповідальна особа з питань цивільного захисту, керівник соціальної служби (служба супроводу) — загальна характеристика стану готовності наявних укриттів, покриття потреби, оснащеність, забезпеченість ресурсами, потреба в додаткових укриттях і ресурсах, перспективи покращення ситуації, проблематика, наявність комплексного підходу до вирішення проблем, короткострокові та довгострокові шляхи вирішення, залучення зацікавлених сторін до вирішення проблеми.

2 група: відповідальні особи, які є супровідниками (соціальні працівники, вихователі, медичний персонал, педагоги) — експертна думка про реальний стан справ у галузі доступності, безбар'єрності, можливості швидкого реагування, стан належних умов перебування, досвід перебування, основні проблеми, питання психоемоційного стану вихованців під час перебування в укритті, пропозиції щодо покращення реальної ситуації, питання безпеки.

- **Фотозйомка.** Фотозйомка приміщень укриттів, маршрутів, облаштованих зон для перебування, оснащення, запасів медикаментів, води та продовольства дозволила з'ясувати реальний стан справ, наявність умов та об'єктів предметів першої

необхідності, а також дала можливість аргументувати проблемні питання.

- **Спостереження в умовах реального часу** — спостереження за алгоритмом дій персоналу та здобувачів освіти під час сигналу «Повітряна тривога» дозволило зробити висновки стосовно дотримання правил безпеки, відповідності маршрутів потребам здобувачів освіти, а також відстежити додержання вимог безпеки в закладах освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Усі перелічені інструменти дослідження дозволяють ідентифікувати проблеми, з якими стикаються в закладах для дітей з особливими освітніми потребами при облаштуванні наявних укриттів, оцінити можливі ризики та узагальнити проблематику для подальшої адвокації.

Контроль за якістю дослідження

У рамках нашого дослідження ми можемо говорити про внутрішній контроль як про частину управління якістю проведеного моніторингу. Саме своєчасно проведений внутрішній контроль дозволяє перевірити аналітичний етап досліджень.

Основні аспекти контролю та їх підтвердження:

- **Збір та обробка даних** — з метою попереднього ознайомлення зі специфікою навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, розуміння підходів до організації освітнього процесу окремо в кожному було зроблено аналіз статутних документів установ та опрацьована інформація з офіційних джерел (сайти освітніх закладів, органів управління тощо).
- **Достовірність даних** — з метою отримання достовірних даних, максимально повної інформації про стан укриттів, їх відповідності нормам та стандартам безпеки були використані різні інструменти дослідження, які дозволили отримати реальну об'єктивну картину для уникнення помилкового тлумачення. Була отримана згода від респондентів на використання інформації, а також використані анкети, які заповнювалися власноруч представниками закладів.
- **Аналіз даних** — отримана інформація після кожного моніторингового (польового) візиту знайшла відображення в звітах з описом реального стану справ та відповідності міжнародним стандартам безпеки та вимогам утримання укриттів.
- **Експертна перевірка** — наразі експертом виступає безпосередньо експертка з цивільного захисту, яка здійснювала моніторингові (польові) виїзди до відібраних закладів. Уникнення суб'єктивізму забезпечено застосуванням єдиного підходу до обстеження укриттів та використанням однакових інструментів дослідження. Остаточна перевірка буде здійснена при рецензуванні дослідження.
- **Етичність та конфіденційність** — при зборі інформації, проведенні інтерв'ю була отримана згода респондентів. Також було отримано дозвіл на фотозйомку (див. додаток 3). Дітей, які перебувають в укритті, не фотографували.
- **Документація** — всі етапи моніторингових візитів, анкетування, інтерв'ю знайшли відображення в описових звітах з дотриманням хронології та термінів.
- **Валідація та повторна перевірка** — під час моніторингових візитів була можливість зробити повторну перевірку отриманої інформації шляхом ознайомлення з актами готовності укриттів для використання (однак такі документи в наявності не у всіх закладів).
- **Зовнішній контроль** може бути здійснений незалежними експертами.

Розділ 1

ДОСТУПНІСТЬ ОСВІТИ ТА ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

1.1 НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ВИМІР ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

9 серпня 2017 року було схвалено *Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки* (далі — Стратегія)¹ Метою Стратегії є зміна системи інституційного догляду та виховання дітей на *систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі*. Одним із шляхів досягнення цієї мети є розвиток та забезпечення доступу дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної освіти.

Одним із очікуваних результатів Стратегії є щорічне збільшення (починаючи з 2018 року) кількості дітей, охоплених інклюзивним навчанням, на 30% від загальної кількості дітей з особливими освітніми потребами.²

Такий доступ можливий, зокрема шляхом:

- створення інклюзивних класів у закладах повної загальної середньої освіти та закладах професійної (професійно-технічної) освіти;
- створення закладів для дітей з особливими освітніми потребами — закладів із денним наданням освітніх послуг.

У Стратегії вказується на беззаперечний факт, а саме: система інституційного догляду та виховання дітей є не лише затратною, але й також неефективною та шкідливою як для самої дитини, так і для її сім'ї та суспільства в цілому.

В якості умови розвитку ефективної та спроможної системи підтримки зростання дітей у сім'ї на національному та місцевому рівнях зазначено:

- доступність послуг для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з інвалідністю, за місцем їх проживання;
- якісна організація інклюзивного навчання, індивідуалізація освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема шляхом забезпечення їх додатковими послугами;
- забезпечення сімей, які мають дітей з інвалідністю, послугами з підтримки з урахуванням потреб таких дітей та сімей, зумовлених інвалідністю дитини.

Отже, результатом деінституціалізації має бути не просто влаштування дітей у сімейні форми виховання та догляду, а й надання

¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 526-р «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>

² Звіт за результатами дослідження щодо доступу дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної освіти у Львівській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_dostupu_do_inkluzyvnoyi_osvity_2_02_04.pdf

таким дітям та їх сім'ям якісних послуг інклюзивного навчання в закладах з денним перебуванням.

У зв'язку із цим, на другому етапі (2019–2025 років) деінституціалізації Стратегія передбачає:

- Реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей (крім спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушенням зору, слуху, дітей зі складними порушеннями розвитку та закладів спеціалізованої освіти, зарахування до яких здійснюється за результатами конкурсного відбору) шляхом їх реорганізації та перетворення у заклади з денним наданням освітніх, культурних, медичних, реабілітаційних, соціальних та інших послуг для дітей та сімей з дітьми відповідно до їх потреб.
- Забезпечення умов для здобуття дошкільної, повної загальної середньої освіти дітьми з порушеннями зору, слуху, дітьми зі складними порушеннями розвитку шляхом створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти та інклюзивних класів у закладах повної загальної середньої освіти та закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти (у разі провадження ними освітньої діяльності на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти).

Наявність інклюзивних класів і закладів із денним наданням освітніх послуг дає можливість дитині, поряд із здобуттям освіти, проживати в сім'ї, отримувати піклування батьків, бути соціалізованою в громаді.

Важливість належної організації інклюзивного навчання також закріплена на рівні

спеціальних законів. Діти, які потребують такого навчання, іменуються особами з особливими освітніми потребами — це особи, для яких важлива додаткова постійна чи тимчасова підтримка в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту (п. 20 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про освіту»³). У ч. 4 ст. 19 ЗУ «Про освіту» закріплено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку.

Також ст. 3 ЗУ «Про освіту» визначає право на доступність освіти та містить важливі положення щодо доступності та рівних можливостей в галузі освіти в Україні. В цьому контексті доцільно звернути увагу на такі основоположні моменти:

- Загальнодоступність освіти: ст. 3 закріплює, що освіта є загальнодоступною. Це означає, що кожна людина має право на освіту і не повинна зазнавати обмежень у доступі до неї.
- Рівність і недопустимість дискримінації: закон забороняє будь-яку форму дискримінації в галузі освіти на будь-якому етапі. Мається на увазі, що освіта повинна бути доступною для всіх громадян незалежно від статі, віку, раси, національності, інвалідності та інших ознак.
- Політика та заходи для забезпечення доступності: ст. 3 Закону вимагає розробки та реалізації державної політики та заходів для забезпечення доступності освіти для

³ Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

всіх громадян. Це може включати розвиток інклюзивної освіти, підтримку осіб із особливими потребами та інші заходи для забезпечення рівних можливостей.

- Гарантії для осіб із особливими потребами: Закон також встановлює гарантії для осіб із особливими потребами у доступі до освіти та передбачає спеціальні заходи для їхньої підтримки та інтеграції.

Важливою складовою права на доступність освіти є безпечне освітнє середовище. Освітній процес має організовуватися в *безпечному освітньому середовищі та здійснюється за принципом безперервності з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психологічного та інтелектуального розвитку дітей, їх особливих освітніх потреб.*

Особливої актуальності ці питання набувають у період воєнного чи надзвичайного стану.

Пунктом 2–1 ч. 1 ЗУ «Про освіту» визначено, що безпечне освітнє середовище — це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та

в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

На створення такого освітнього середовища націлена і *Концепція безпеки закладів освіти (далі — Концепція), що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) від 07 квітня 2023 року № 301-р.*⁴ Її метою декларується створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії російської федерації проти України. Одним із основних завдань зазначеної Концепції визначено створення безпечної інфраструктури закладів освіти, що передбачає забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням поліції охорони, встановленням у закладах освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти.

Однією зі складових безпечного освітнього середовища є створення фонду захисних споруд цивільного захисту в навчальних закладах. При формуванні такого фонду мають виконуватися такі задачі:

- забезпечення безпеки;
- забезпечення безперервності освітнього процесу, зокрема й під час повітряних тривог.

Питання створення фонду захисних споруд цивільного захисту врегульовано законодавчими та нормативно-правовими актами, а саме:

⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 року № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

- Кодексом цивільного захисту України⁵ (далі — КЦЗУ);
- Порядком створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 138 (далі — Порядок)⁶;
- Вимогами щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затвердженими наказом Міністерства внутрішніх справ (далі — МВС) від 09 липня 2018 року № 579, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 липня 2018 року за № 879/32331 (далі — Вимоги щодо утримання та експлуатації)⁷;
- Вимогами щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, затвердженими наказом МВС від 09 липня 2018 року № 579, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 липня 2018 року за № 880/32332 (далі — Вимоги щодо обліку).⁸

Згідно з вимогами КЦЗУ та Порядку, створення фонду захисних споруд у закладах освіти можна реалізувати такими способами:

- Проєктування та будівництво сховищ та протирадіаційних укриттів (далі — ПРУ), включаючи швидкоспоруджувані структури та споруди подвійного призначення із відповідними захисними характеристиками. Ця діяльність виконується під час будівництва нових освітніх закладів

або під час реконструкції та капітального ремонту існуючих.

- Організація облаштування та обліку об'єктів, які можуть використовуватися як споруди подвійного призначення або прості укриття. Цей підхід передбачає проведення огляду, оцінки стану готовності та технічної інвентаризації.
- Створення фортифікаційних споруд, таких як прості укриття, без фактичного будівництва через зведення тимчасових споруд із використаних будівельних матеріалів, таких як бетонні та залізобетонні конструкції, габіони та мішки з ґрунтом (піском), і створення перекритих щілин у ґрунті.

Заклади освіти можуть також використовувати об'єкти фонду захисних споруд інших суб'єктів господарювання на договірних засадах.

Важливо відзначити, що заклади освіти повинні мати захисні споруди, зокрема ПРУ та споруди подвійного призначення, з метою забезпечення захисту населення під час кризових ситуацій, як у воєнний час, так і в мирний період.

Згідно з нормами КЦЗУ та Порядку, забезпечення працівників закладів освіти та здобувачів освіти засобами колективного захисту (об'єктами фонду захисних споруд) належить до повноважень керівників таких закладів. Також в особливий період нарощування

⁵ Кодекс цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року № 5403-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text>

⁷ Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09 липня 2018 року № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>

⁸ Вимоги щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ від 09 липня 2018 року № 579, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 30 липня 2018 року за № 880/32332 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-18#Text>

фонду захисних споруд може здійснюватися шляхом будівництва швидкоспоруджуваних захисних споруд або облаштування найпростіших укриттів.

Від керівників закладів освіти під час воєнного стану та за надзвичайних обставин, коли необхідно швидко забезпечити укриття учасників освітнього процесу в об'єктах фонду захисних споруд, вимагається наступне:

- Підготувати наявні споруди фонду захисних споруд до використання відповідно до вимог щодо їх утримання та експлуатації.
- Визначити, чи можна в цих спорудах розмістити всіх працівників та учнів, і на цій основі визначити, скільки додаткових об'єктів фонду захисних споруд потрібно.
- Якщо в закладі освіти відсутні об'єкти фонду захисних споруд або є потреба в додаткових, то провести такі дії:
 - аналіз наявних майнових комплексів та визначення потенційних місць для облаштування найпростіших укриттів або споруд подвійного призначення з метою швидкого збільшення фонду захисних споруд до моменту будівництва капітальних споруд;
 - проведення огляду відповідних об'єктів для визначення необхідності їх облаштування відповідно до вимог щодо утримання та експлуатації;
 - проведення поточних ремонтів та облаштування цих об'єктів.
- Ініціювання створення комісії для обстеження наявних об'єктів (будівель, споруд, приміщень) з метою визначення можливості їх використання як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів. У цій комісії можуть брати участь фахівці з різних галузей, включаючи освіту, цивільний захист, містобудування, охорону здоров'я, а також представники центральних та місцевих органів влади.

- Якщо в закладі освіти відсутні об'єкти, які можна облаштувати відповідно до вимог щодо найпростіших укриттів або споруд подвійного призначення, то приймати заходи для створення та облаштування таких об'єктів на території закладу освіти або визначити можливість використання об'єктів фонду захисних споруд іншими суб'єктами господарювання для укриття учасників освітнього процесу.

Зазначені об'єкти мають розташовуватися на відстані від закладів освіти, яка дозволить організувати безпечну та швидку евакуацію працівників та дітей у разі загрози. Відповідно до державних будівельних норм (далі — ДБН), ця відстань повинна бути не більше 500 метрів.

Разом з цим, можливе будівництво швидкоспоруджуваних захисних споруд цивільного захисту відповідно до вимог розділу 11 ДБН В.2.2–5–97 «Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту». Під час будівництва таких споруд обов'язковим є дотримуватися всіх вимог, які встановлені законодавством у галузі будівництва.

Захисні характеристики завершених будівництвом споруд повинні відповідати вимогам, які встановлені для відповідних сховищ або ПРУ. Порядок взяття на облік таких споруд повинен бути такий самий, як і для відповідних захисних споруд цивільного захисту.

Основні вимоги щодо укриття населення визначені *статтею 32 КЦЗУ*, де визначені види захисних споруд цивільного захисту та захисні властивості, які необхідні для певних категорій населення в залежності від їх місця проживання, сфери діяльності та/або інших загроз. Водночас ДБН В.1.2–4:2019 визначено основні небезпечні зони, згідно з якими планується розміщення захисних споруд цивільного захисту, і ДБН В.2.2–5–97

встановлює норми щодо захисних властивостей споруд цивільного захисту, які необхідні у вищезазначених зонах.

У випадку, коли не потрібна постійна готовність захисних споруд цивільного захисту, можливе будівництво споруд подвійного призначення з відповідними захисними властивостями, які відповідають конкретним потребам та загрозам.

Враховуючи вищезазначене, під час відбору проєктних рішень слід враховувати потребу в захисних спорудах цивільного захисту, необхідність їх перебування у постійній готовності та місткість майбутньої споруди. Відповідно до ч. 5 ст. 34 КЦЗУ задля організації створення фонду захисних споруд цивільного захисту та забезпечення укриття населення під час будівництва, заклади освіти можуть звертатися до Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС) та її територіальних підрозділів з метою отримання на безоплатній основі інформації, спрямованої на дотримання вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту, вимог пожежної та техногенної безпеки.

Забезпечення безпечного освітнього середовища допомагає створити умови для успішного навчання та розвитку всіх учасників освітнього процесу і сприяє створенню позитивного та відкритого соціуму. Це — складний і багатогранний процес, який вимагає зусиль усіх учасників освітнього процесу. Саме дотримання принципів безпечного освітнього середовища сприяє створенню освітнього простору, в якому учні можуть належним чином розвиватися, навчатися та досягати успіхів.

Безпечне освітнє середовище також є важливою проблематикою в міжнародному праві, особливо в контексті прав людини та дитини. Нижче перелічені деякі засади та документи

міжнародного права, які стосуються безпечного освітнього середовища:

- Конвенція про права дитини (далі — КПД): КПД — це ключовий міжнародний інструмент, який визначає права дітей. **Стаття 28 КПД** забезпечує право на освіту і вимагає, щоб освітнє середовище було безпечним та сприятливим для розвитку дитини.
- Конвенція про права людини з інвалідністю: ця конвенція стосується прав інвалідів, включаючи доступ до якісної освіти в безпечному середовищі, яке враховує їхні потреби.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (далі — МПЕСКП): **стаття 13 МПЕСКП** визнає право на освіту і вимагає, щоб освітнє середовище було доступним і безпечним.
- Загальний коментар № 13 Комітету з прав людини ООН: Комітет з прав людини ООН видав Загальний коментар № 13, де розглядається право на освіту. Він надає подальше роз'яснення щодо стандартів безпечного освітнього середовища в контексті міжнародного права.
- Глобальна Ініціатива з безпечної, включної і справедливої освіти: ця ініціатива, яка підтримується ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями, спрямована на забезпечення безпечної, справедливої і включної освіти для всіх дітей та молоді у всьому світі.
- Саламанкська декларація, прийнята представниками 92 урядів і 25 міжнародних організацій на Всесвітній конференції щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами у 1994 році.

1.2 ВИДИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИМОГ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Щоб визначитися із необхідними додатковими умовами при облаштуванні укриттів у місцях тривалого перебування дітей з особливими освітніми потребами, необхідно насамперед встановити різновиди навчально-виховних закладів, у яких можуть перебувати такі діти. При цьому, враховуючи мету дослідження, такі заклади доцільно класифікувати саме за категорією (типом) особливих освітніх потреб для дітей, які здобувають у них освіту.

Насамперед звернемося до законодавчих визначень: «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище».

- **Особа з особливими освітніми потребами** — особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (п. 20 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про освіту»).
- **Інклюзивне навчання** — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (п. 12 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про освіту»).
- **Інклюзивне освітнє середовище** — сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (п. 13 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про освіту»).

Інклюзивне освітнє середовище має вибудовуватися з урахуванням особливих освітніх

потреб, які зі свого боку цілком залежать від особливостей розвитку та стану здоров'я дітей (характеру порушень — фізичних, психічних, інтелектуальних, сенсорних порушень тощо).

Відповідно до ч. 7 ст. 19 ЗУ «Про освіту», категорії осіб з особливими освітніми потребами визначаються актами Кабінету Міністрів України з урахуванням міжнародних норм і стандартів.

Наразі в Україні спеціальні заклади освіти забезпечують здобуття початкової, базової або повної загальної середньої освіти особами з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення, порушеннями інтелектуального розвитку, розладами спектру аутизму та особами з іншими складними порушеннями розвитку.

Наявні спеціальні заклади освіти передбачають можливість цілодобового перебування дитини, тому відносяться до закладів інституційного догляду та виховання дітей. У цих закладах можуть навчатися як діти, котрі мають статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, так і діти, котрі мають батьків.

Діяльність зазначених закладів регламентується Наказом Міністерства освіти і науки України (далі — МОН) від 01 серпня 2018 року № 831 «Про затвердження порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти»,⁹ згідно з яким до спеціальних закладів освіти належать:

⁹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 серпня 2018 року № 831 «Про затвердження порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-18#Text>

- **Спеціальна школа** — заклад загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття певного рівня загальної середньої освіти особам з особливими освітніми потребами, що зумовлені порушеннями розвитку.
- **Навчально-реабілітаційний центр** — заклад освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку. У цьому Порядку особи з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку, — це особи з порушеннями слуху, зору, тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними або іншими порушеннями розвитку, особи сліпоглухі, з розладами спектра аутизму, синдромом Дауна, та діти, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини (особи) з інвалідністю потребують індивідуального супроводу, але вони можуть перебувати в дитячому колективі згідно з рекомендованим лікарями режимом.

Більш докладно діяльність вказаних закладів регламентується Постановою КМУ від 06 березня 2019 року № 221 «Про затвердження положення про спеціальну школу та положення про навчально-реабілітаційний центр».¹⁰

У вказаних положеннях зазначено на види порушень здоров'я дітей. Це має важливе значення для облаштування укриттів з урахуванням індивідуальних потреб та можливості учнів (вихованців). Так, спеціальні школи залежно від особливостей контингенту осіб та напряму (профілю) їх діяльності можуть створюватися для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, фізичними та/

або сенсорними порушеннями (далі — учні (вихованці)), яких мають:

- порушення слуху;
- порушення зору;
- порушення інтелектуального розвитку;
- порушення опорно-рухового апарату;
- тяжкі порушення мовлення.

У спеціалізованих школах можуть створюватися декілька спеціалізованих класів для дітей з різними видами порушень. Із цього випливає, що укриття в таких закладах мають це враховувати і за своїми технічними характеристиками відповідати такому поділу на класи для забезпечення безперервності освітнього процесу та врахування особливостей порушень.

Зі свого боку навчально-реабілітаційні центри залежно від особливостей контингенту учнів (вихованців) та напряму (профілю) їх діяльності створюються для осіб, які мають:

- порушення слуху в поєднанні з іншими порушеннями;
- порушення зору в поєднанні з іншими порушеннями, та осіб із сліпоглухотою;
- порушення інтелектуального розвитку в поєднанні з іншими порушеннями;
- тяжкі порушення опорно-рухового апарату в поєднанні з іншими порушеннями та які потребують індивідуального догляду та супроводу.

За рішенням засновника (уповноваженого ним органу) центр може створюватися як багатопрофільний, що поєднує кілька напрямів (профілів) діяльності. Як вже було зазначено в контексті спеціалізованих шкіл, така багатопрофільність має виявлятися і на укриттях.

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 221 «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>

1.3 СКЛАДОВІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Сама концепція безпечного середовища, зокрема й у сфері освіти, впливає з Декларації прав дитини 1959 року та Конвенції про права дитини 1989 року. Найбільш близькими до цієї концепції поняттями є запроваджені ЮНІСЕФ моделі «просторів, дружніх до дитини» (child-friendly spaces) та «шкіл, дружніх до дитини» (child-friendly school).

Концепція безпечного освітнього середовища виникла як відповідь на потребу створення безпечного освітнього простору в закладах освіти, щоб захистити, убезпечити, запобігти наслідкам впливу несприятливих чинників на особистість.

Ця концепція була вперше впроваджена в Україні в 2023 році, коли уряд ухвалив *Концепцію безпеки закладів освіти*. Вона представляє комплексне стратегічне бачення створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти та організацію в них рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та викладання.

Однак, ще в 2017–2019 роках у пілотних закладах освіти Донецької та Луганської областей вже відбулося моделювання концепції «безпечна і дружня до дитини школа» за підтримки ЮНІСЕФ.

Таким чином, ідея безпечного освітнього середовища в Україні вже існувала протягом кількох років перед її офіційним впровадженням у 2023 році.

Безпечне освітнє середовище — це умови та практики, які сприяють фізичному, емоційному та соціальному благополуччю всіх учасників освітнього процесу, включаючи учнів, вчителів, персонал школи та батьків.

Забезпечення безпечного освітнього середовища є важливим завданням для всіх освітніх закладів і має багато аспектів:

- **Фізична безпека** включає забезпечення безпечних та здорових умов у навчальних приміщеннях, на шкільних подвір'ях і під час користування транспортом до і зі школи.
- **Емоційна безпека** включає створення позитивного та сприятливого психосоціального середовища, де учні відчувають підтримку, повагу і можливість висловити свої почуття та думки. Профілактика булінгу, насильства та дискримінації також є частиною емоційної безпеки.
- **Інформаційна безпека** означає захист особистих даних учнів та забезпечення доступу до надійної та цінної інформації. Кібербезпека та відповідальне використання інтернету також є важливою частиною цього аспекту.
- **Соціальна безпека** передбачає забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхньої раси, статі, інвалідності або соціального статусу і є ключовим елементом соціальної безпеки.
- **Безпека здоров'я:** проведення профілактичних заходів для забезпечення фізичного здоров'я учнів та вчителів, включаючи регулярні медичні огляди та психологічну підтримку, також є важливим.

Дуже часто зовнішнім виразом і конкретною формою закріплення вимог безпеки в освітньому закладі є *Кодекс безпечного освітнього середовища* (далі — КБОС). Створення та впровадження КБОС є одним із способів встановлення системи захисту та безпеки особистості в освітніх закладах.

Наявний позитивний міжнародний досвід створення подібних внутрішніх документів в освітніх закладах, які визначають правила закладу для популяризації безпечного освітнього середовища.

Кодекс безпечного освітнього середовища — це внутрішній документ освітнього закладу, який:

- регулює діяльність закладу щодо запобігання порушенням прав особистості на безпеку;
- визначає способи підтримки та втручання в ситуації, що загрожують життю, здоров'ю та благополуччю особистості.

У КБОС визначають критерії фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної безпеки учнів, відповідно до яких розробляють конкретні дії, визначають заходи, процедури, які допоможуть учасникам освітнього процесу у випадках ризиків та загроз. У КБОС чітко прописують:

- дії, що стосуються захисту дітей від загроз, ризиків під час перебування у закладі;
- рекомендації із забезпечення комфортних умов життєдіяльності учнів та вчителів.
- Положення КБОС розробляють усі учасники освітнього процесу — учні, педагоги та батьки.

Основні завдання КБОС:

- виявити чинники, які перешкоджають безпеці учасників освітнього процесу;
- відпрацювати систему узгоджених поглядів та уявлень учнів, педагогів, психологів, батьків на освітнє середовище школи;

- обґрунтувати умови організації безпечного освітнього середовища та вимоги (критерії) до його ефективної організації для кожного учасника освітнього процесу;
- скласти мінімальну та доступну програму навчання для учнів, педагогів, батьків;
- сформулювати конкретні рекомендації учням, педагогічним працівникам, адміністрації школи, батькам щодо організації безпечного середовища в закладі освіти.

Оскільки КБОС не є обов'язковим документом, його нормативне відображення існує у вигляді методичних рекомендацій, схвалених Міністерством освіти і науки України (протокол № 2 від 13 червня 2018 року).¹¹

Безумовно, важливим елементом безпечного освітнього середовища у кризових та надзвичайних ситуаціях є:

- наявність укриттів, які відповідають стандартам безпеки та доступності;
- наповнення укриттів (запаси їжі, ліків, води, предметів першої необхідності тощо);
- обладнання спусків до укриттів з урахуванням стану здоров'я дітей та особливостей розвитку;
- облаштування укриттів необхідним обладнанням для забезпечення безперервності освітнього процесу;
- наявність системи сповіщення, затвердження алгоритмів дій, які враховують особливості порушень та розвитку дітей;
- впровадження індивідуальних планів підтримки дітей з особливими освітніми потребами під час перебування в укриттях;
- наявність достатнього та кваліфікованого кадрового потенціалу.

¹¹ Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. — К.: 2018. — 56 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/KBOS_book.pdf

У межах останньої складової велике значення має підготовка спеціалістів, які можуть бути зв'язковими між дитиною та екстреними службами.

Із 2021 року в Україні ініційовано проєкт «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» для підготовки та впровадження у виконавчі органи територіальних громад фахівців із безпеки. Такий спеціаліст отримує знання та навички, які відповідають актуальним безпековим викликам у закладах освіти. Проєкт спрямований на запобігання та раннє виявлення, а також усунення негативних явищ та їхніх шкідливих наслідків щодо безпеки учнів. У подальшому було прийнято постанову КМУ від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проєкту Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі». Цілі проєкту — забезпечення безпеки в освітньому середовищі, зокрема запобігання, раннє виявлення, припинення та усунення можливих негативних явищ шляхом запровадження та організації діяльності спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі.

Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі — посадова особа виконавчого органу сільської, селищної, міської, обласної ради, знання та навички якої відповідають

актуальним безпековим викликам (на період реалізації експериментального проєкту).

Робота спеціаліста з безпеки в освітньому середовищі спрямована на створення та підтримку належного рівня безпеки учасників освітнього процесу. Це включає партнерство та співпрацю з поліцією, рятувальниками, органами місцевого самоврядування, освітніми закладами та іншими зацікавленими сторонами.

У виконанні своїх обов'язків спеціаліст з безпеки в освітньому середовищі взаємодіє з різними органами та особами, включаючи ради різних рівнів, територіальні органи Національної поліції України, територіальні підрозділи ДСНС, керівників та інших працівників освітніх закладів, органи батьківського самоврядування та громадські організації.

Спеціалістом з безпеки в освітньому середовищі може стати громадянин України, якому виповнився 21 рік, який має вищу освіту (не нижче бакалаврського рівня), вільно володіє державною мовою та пройшов спеціальне навчання (профільну підготовку) на базі закладів вищої освіти, які належать до сфери управління МВС, за відповідною програмою.¹²

¹² Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mvs.gov.ua/uk/bezpecne-ditinstvo/specialist-iz-bezpeki-v-osvitnyomu-seredovishhi-1>

Розділ 2

ЧИННІ НОРМАТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРИТТІВ ТА ПИТАННЯ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

2.1 СУЧАСНИЙ СТАН НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Нормативне регулювання функціонування укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами на національному рівні регулюється не тільки спеціалізованими нормативно-правовими актами, але й загальним законодавством, яке закріплює права та свободи дитини, людини і громадянина, задля захисту яких і необхідне створення системи укриттів.

Такими законодавчими актами є *Конституція України*, яка закріплює право на життя, та *ЗУ «Про освіту»*, який гарантує право на доступність освіти та забезпечення освітніх потреб населення, тощо.

Проте в рамках представленої дослідження ми плануємо приділити особливу увагу саме спеціалізованому законодавству у сфері створення, реконструкції, переобладнання укриттів для максимального захисту дітей з особливими освітніми потребами в процесі їх навчання. Відповідне законодавство також умовно можна поділити на дві частини:

- 1) загальне законодавство, присвячене як цивільному захисту населення, так і укриттям як елементу цієї системи;
- 2) спеціалізоване законодавство, яке стосується нормативного регулювання укриттів як взагалі, так і в контексті освітнього

процесу, зокрема особливостей їх облаштування для дітей з особливими освітніми потребами.

Основним законодавчим документом, який регламентує заходи щодо захисту цивільного населення, є *Кодекс цивільного захисту України*. Цей документ чітко визначає перелік захисних споруд, призначених для захисту населення від впливу небезпечних чинників, які виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів.

Стаття 32 КЦЗУ містить класифікацію захисних споруд цивільного захисту, до яких належать: сховища, ПРУ — споруди, що мають перебувати в постійній готовності до використання за призначенням, а також споруди подвійного призначення.

Конкретизує порядок використання, створення і функціонування захисних споруд *Постанова КМУ від 10 березня 2017 року № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту»* (далі — *Постанова № 138*), яка містить конкретні вимоги до створення, функціонування та матеріально-технічного забезпечення укриттів.

Згідно з *п. 3–1 Постанови № 138*, об'єкти фонду захисних споруд мають стратегічне

значення для забезпечення захисту населення, що передбачає:

- забезпечення безперешкодного цілодобового доступу населення до захисних споруд під час оголошення сигналів і повідомлень про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій, а також створення умов для життєдіяльності населення, яке укривається в таких спорудах;
- процедуру ведення на всіх рівнях обліку об'єктів фонду захисних споруд та зняття їх з обліку за погодженням з ДСНС;
- утворення відповідно до законодавства формувань цивільного захисту з обслуговування захисних споруд або призначення осіб, відповідальних за обслуговування та експлуатацію об'єктів фонду захисних споруд.

Таким чином, п. 3–1 закріплює обов'язок забезпечення умов для життєдіяльності населення, яке перебуває в захисних спорудах, ведення обліку захисних споруд, утворення спеціальних формувань цивільного захисту або осіб, відповідальних за їх експлуатацію та обслуговування (звісно, з окремим фінансуванням і кваліфікаційними вимогами до працівників таких формувань чи окремих осіб), планування в рамках бюджету та кошторисів витрат, планування суб'єктами забезпечення цивільного захисту видатків на будівництво, створення, експлуатацію, утримання об'єктів фонду захисних споруд під час щорічного планування та затвердження бюджетів і кошторису витрат.

Стаття 6 КЦЗУ конкретизує саме поняття «суб'єкти забезпечення цивільного захисту», вказуючи, що ними є «центральні органи виконавчої влади, інші державні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, громадські організації». Таким чином, КЦЗУ, а також вищевказана Постанова, не зовсім

коректно відносять до компетенції і до обов'язків недержавних органів невластиві їм функції цивільного захисту при ймовірній відсутності в них спроможності — як кадрової, так і фінансової — для забезпечення цивільного захисту.

Також *п. 4 Постанови № 138* містить положення про створення Фонду захисних споруд, який створюється міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, районними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання відповідно до КЦЗУ. Постанова також закріплює особливості контролю за готовністю захисних споруд до експлуатації, який забезпечують ДСНС разом з відповідними органами та підрозділи цивільного захисту, місцеві держадміністрації.

Конкретизує порядок використання та облік фонду захисних споруд цивільного захисту *Наказ МВС від 09 липня 2018 року № 579* (далі — *Наказ № 579*). Зокрема *п. 4 Наказу № 579* закріплює порядок маркування укриття: біля вхідних дверей до захисної споруди вивішується табличка розміром 60x50 см із зазначенням номеру споруди, її балансоутримувача, місць зберігання ключів, особи, відповідальної за утримання та експлуатацію сховища в мирний час, її місцезнаходження та номеру телефону. У нічний час таблички позначення захисної споруди та входи мають бути освітлені або дубльовані світловими показниками.

Водночас, незважаючи на досить докладний опис процедур експлуатації та формування захисних споруд, наказ не містить спеціальних приписів щодо доступності укриття та маркування спеціальних можливостей для людей з інвалідністю та маломобільних людей. Це, зі свого боку, ускладнює швидкий доступ до захисної споруди і не гарантує можливості

потрапляння до неї маломобільних груп населення і, зокрема, людей з інвалідністю.

Наказ № 579 містить загальні конкретизовані вимоги до захисних споруд без урахування особливостей таких споруд як для закладів освіти, так і для людей з інвалідністю, дітей, маломобільних груп. Єдина згадка про дітей в документі, яка відноситься до порядку їх розміщення разом із дорослими, які їх супроводжують, міститься в п. 4 Наказу «Порядок заповнення фонду захисних споруд і перебування в ньому». А саме: осіб, які прибули з дітьми, розміщують в окремому відсіку чи в місці, спеціально відведеному для них; дітей, людей похилого віку та людей з поганим самопочуттям розміщують у медичній кімнаті або біля огорожувальних конструкцій та ближче до повітроводів.

Вбачається необхідність регламентування на рівні окремого нормативно-правового акта саме облаштування укриттів в освітніх закладах з урахуванням типів порушень та особливостей розвитку учасників освітнього процесу.

7 квітня 2023 року КМУ своїм розпорядженням за № 301-р схвалив *Концепцію безпеки закладів освіти* (далі — Концепція). Це — програмний документ, який має на меті створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організацію безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії російської федерації проти України, визначаючи строк до 2025 року.

Концепція акцентує увагу на основних викликах у сфері безпеки освіти, наводячи, зокрема, такі проблеми:

- низький рівень відповідності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти вимогам щодо необхідної місткості таких об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту та кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, засобів зв'язку та інтернету, засобів надання медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, а також можливості організації у таких об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту освітнього процесу;
- застаріла нормативно-правова база у сфері цивільного захисту в частині створення безпечних умов перебування у закладах освіти здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників, адміністрації та інших працівників;
- недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- недостатність умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов.
- Позитивним моментом зазначеної Концепції є те, що вона містить перелік конкретних заходів, як-от:
 - впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти;
 - трансформація психологічної служби системи освіти та психологічного супроводу з урахуванням впливу військової агресії на учасників освітнього процесу.

Значення Концепції, незважаючи на те, що вона має стратегічний характер, важко переоцінити. Вона визнає виклики на нормативному рівні, які постають перед державою у сфері безпеки освіти, та закріплює конкретні шляхи

їх подолання. Концепція в майбутньому може стати основою для розробки законодавства у сфері формування безпечного освітнього середовища.

Конкретизує систему цивільного захисту в частині організації укриттів саме в закладах освіти Лист ДСНС від 14 червня 2022 року № 03–1870/162–2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» (далі — Лист)¹³. Хоча цей документ не містить загальнообов'язкових норм та носить рекомендаційний характер, він узагальнює наявне в Україні законодавство щодо укриттів у закладах освіти та роз'яснює вимоги до укриттів, які призначені для використання учасниками освітнього процесу.

Лист закріплює формування захисних споруд для закладів освіти:

- **проектування та будівництво захисних споруд та споруд подвійного призначення** — під час будівництва закладів освіти (нового будівництва, проведення реконструкції або капітального ремонту), що потребує значних капітальних вкладень та часу;
- **взяття на облік як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, так і об'єктів іншого призначення, що експлуатуються, зокрема підземних і наземних будівель і споруд, а також інших об'єктів** — шляхом проведення заходів організаційного характеру; коштів не потребує або потребує виділення незначних коштів (порівняно з будівництвом);
- **створення фортифікаційних споруд як найпростіших укриттів** — здійснюється без процесу будівництва шляхом зведення тимчасових споруд

із бетонних та залізобетонних будівельних конструкцій (можливо, тих, що були у використанні), габіонів та мішків з ґрунтом (піском), створення перекритих щілин у ґрунті; потребує наявності відповідних конструкцій та матеріалів, а також часу;

- **використання захисних споруд, що належать іншим суб'єктам, на договірній основі.**

Одночасно в цьому ж документі акцентується увага на тому, що, відповідно до вимог КЦЗУ, працівники та діти (учні, студенти) закладів дошкільної, загальноосвітньої та професійно-технічної освіти, а також переважної частини закладів вищої освіти (за винятком тих, що в установленому законодавством порядку віднесено до відповідних категорій цивільного захисту та розташовано у населених пунктах, віднесених до відповідних груп цивільного захисту) підлягають укриттю в такому виді захисних споруд як ПРУ або у спорудах подвійного призначення із захисними властивостями ПРУ.

У Листі докладно описується організаційна процедура закріплення за приміщенням певного статусу захисної споруди і взяття її на облік. Але чітко зазначається, що облаштування та постановка на облік в особливий період найпростіших укриттів не означає повного виконання вимог законодавства щодо забезпечення працівників та дітей (учнів, студентів) засобами колективного захисту та не звільняє керівників закладів освіти від необхідності у подальшому, тобто в мирний час, вжити заходів щодо створення захисних споруд або споруд подвійного призначення з відповідними захисними властивостями.

¹³ Лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14 червня 2022 року № 03–1870/162–2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://document.vobu.ua/doc/13513>

Викладені вимоги щодо кожного допустимого виду захисних споруд або взагалі не включають в себе вимоги щодо маломобільних груп населення, або лише у загальному вигляді згадують про їх існування чи можливість їх допущення до укриттів, що є неприпустимим. Так, у *підпункті 13 п. 3.5 Листа* наголошується: «забезпечується вільний доступ осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (для закладів освіти з наявністю зазначеної категорії осіб) або є технічна можливість дообладнання для забезпечення такого доступу у термін до 24 годин». При цьому в *п. 3.6* виведено нормативну місткість споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, яка вираховується з розрахунку: 0,6 кв. м площі основних приміщень (для розміщення населення, що підлягає укриттю) на одну особу. Таким чином, видається, що можливість укриття людей з особливими освітніми потребами чи маломобільних груп при такій нормативно закріпленій площі видається законодавцю чисто формальною і наведений вище пункт носить виключно декларативний характер.

У грудні 2021 року Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту випустив методичні рекомендації ДСНС «*Організація укриття населення у фондї захисних споруд цивільного захисту*». Ці рекомендації підтверджують основні положення норм часів СРСР, які стали основою державних будівельних норм України у 1997 році. За 25 років зміни не вплинули на параметри та обладнання захисних споруд.

У рекомендаціях ДСНС представлені схеми та таблиці, які визначають розміри проходів між лавами (0,7–0,85 м). Однак, приклади показують, що використання існуючих сховищ

та укриттів за нормами та рекомендаціями ДСНС може бути неприйнятним. Водночас, за твердженням ДСНС, сховища та ПРУ можуть виконувати свою функцію захисту. Після проведення низки заходів щодо перепланування та переобладнання ці споруди можуть бути використані як тимчасові для захисту населення.

Норма 15–20% місць для лежання дозволяє організувати позмінний відпочинок людей лише протягом 3,5–5,0 годин на добу, що є неприпустимим за санітарно-гігієнічними вимогами. Тому необхідно переглянути нормативні показники площі укриттів і сховищ на особу та, відповідно, місткість цих споруд.¹⁴

Допускається використання укриття з розрахунку до 50 осіб без аварійного виходу. Це може призвести до гарантованої загибелі людей під уламками будинку в разі його руйнування, що, на жаль, було підтверджено під час поточної російсько-української війни.

Серед рекомендацій ДСНС є також можливість використання як укриття приміщень, які не обладнані системами водопостачання та каналізації. Допускається використання баків для питної води та виносних фекальних баків для нечистот, що є неприпустимою практикою середини минулого століття.

Наявні норми передбачають додаткові виходи лише для укриттів місткістю більше, ніж 50 осіб. Ця вимога не може бути затверджена в сучасних нормативних документах. Евакуаційні виходи за межами жовтих ліній (межа завалів при можливому руйнуванні будівлі) мають бути обов'язковою вимогою за будь-якої місткості укриття.

¹⁴ Забезпечення доступності споруд цивільного захисту для маломобільних груп населення (С. 12) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://naiu.org.ua/metodychnyj-posibnyk-zabezpechennya-dostupnosti-sporud-tsyvilnogo-zahystu-dlya-malomobilnyh-grup-naselennya/>

Доступність та евакуація маломобільних груп населення забезпечують доступний вхід в укриття та в підземний тунель, обладнані стельовими підймальними пристроями та підймальною платформою з можливістю механічного спуску за відсутності електричної енергії.¹⁵

З метою вдосконалення правового регулювання будівництва споруд цивільного захисту 29 липня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» (проект Закону 7398).¹⁶ Серед широкого загалу він іменується Законом про укриття, хоча виключно укриттями він не обмежується. А пропонувані поправки щодо забезпечення вимог цивільного захисту є ширшими, ніж запровадження вимог щодо наявності, утримання та експлуатації укриттів.

Закон закріплює такі новели у сфері будівництва:

- 1) містобудівна документація на регіональному та місцевому рівнях повинна містити розділ щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту. Затвердження вказаної містобудівної документації за відсутності такого розділу забороняється;
- 2) проєктна документація на будівництво об'єктів, на яких постійно перебуватимуть понад 50 фізичних осіб або періодично перебуватимуть понад 100 фізичних осіб,

обов'язково повинна передбачати розділ щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту, проєктні рішення якого мають забезпечувати дотримання вимог доступності для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення. За визначенням таких будівель під цю категорію підпадають всі заклади освіти.

До 01 листопада 2023 року технічні характеристики захисних споруд в Україні регламентувались ДБН В.2.2.5–97 «Захисні споруди цивільного захисту».¹⁷ Із 01 листопада 2023 року на зміну вищевказаним нормам прийшли ДБН В.2.2–5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту», затверджені наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 10 серпня 2023 року № 702.¹⁸

Нові будівельні норми ДБН визначають критерії для дизайну та конструкції (нових будівель та реконструкції) оборонних споруд цивільного захисту (сховищ, ПРУ), а також споруд з подвійним призначенням (захисними характеристиками сховищ або ПРУ), які створюють (протягом визначеного часу) умови для зменшення впливу небезпечних факторів (які виникають через надзвичайні ситуації, військові дії та терористичні акти, включаючи іонізуюче випромінювання у разі радіоактивного забруднення місцевості, дії звичайних засобів ураження та зброї масового ураження) на людей.

¹⁵ Забезпечення доступності споруд цивільного захисту для маломобільних груп населення (С. 19–20) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://naiu.org.ua/metodychnyj-posibnyk-zabezpechennya-dostupnosti-sporud-tsyvilnogo-zahystu-dlya-malomobilnyh-grup-naselennya/>

¹⁶ Закон України від 29 липня 2022 року № 2486-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text>

¹⁷ ДБН В.2.2.5–97 Будинки і споруди. ЗАХИСНІ СПОРУДИ. ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/DBN-V.2.2-5-97.pdf>

¹⁸ Державні будівельні норми В.2.2–5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2023/08/DBN_V_2_2_5-2023.pdf

Важливість нових ДБН та їх концептуальна відмінність від попередніх полягає в тому, що вперше були розроблені критерії для дизайну оборонних споруд у складі медичних установ, освітніх закладів, громадських будівель та житлових будинків. Також дуже багато уваги нові ДБН приділяють закріпленню у програмних документах України стандартам безбар'єрності, доступності та інклюзивності.

Зокрема, розділ 8.2 ДБН В.2.2–5:2023 є присвяченим закладам освіти. Пункт 8.2.3 встановлює, що в захисних спорудах спеціальних закладів дошкільної освіти, спеціальних закладів загальної середньої освіти та закладів дошкільної освіти, в яких утворені інклюзивні та/або спеціальні групи, площа на одного вихованця та учасника освітнього процесу визначається завданням на проєктування з урахуванням особливостей організації освітнього процесу для дітей з порушеннями слуху, зору, мовлення, поведінки, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку чи затримки психічного розвитку, але не менше норм мінімальних площ, наведених у Додатку Б (див. у розділі Додатки вказаного документу). Таким чином, унормовується індивідуальний підхід при проєктуванні укриттів для дітей з особливими освітніми потребами, що є беззаперечним кроком вперед порівняно із старими будівельними нормами.

Також вищевказаний розділ встановлює певні мінімальні стандарти щодо кількості дітей, які можуть перебувати в укритті, та співвідношення санітарно-гігієнічного обладнання

та приміщень (наявність умивальників, унітазів тощо).

У технічному плані також важливими є затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30 листопада 2018 року № 327 ДБН В.2.2–40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»,¹⁹ на які, поміж іншого, і посилаються ДБН В.2.2–5:2023. Але, на жаль, незважаючи на прогресивність положень вищевказаного нормативного акту, він регулює технічні вимоги тільки будівель і споруд, а також містить лише загальні норми щодо інклюзивного обладнання укриттів загалом та укриттів у закладах освіти для осіб із особливими освітніми потребами.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що питання цивільного захисту населення, зокрема в освітній сфері, є нагальним для державних органів. Про це свідчить, зокрема, цикл прийнятих після повномасштабного вторгнення нормативно-правових і роз'яснювальних актів. Проте нові ДБН, які почали діяти з 01 листопада 2023 року, є значно прогресивнішими щодо забезпечення безпеки осіб з особливими освітніми потребами, можуть застосовуватись лише до нового будівництва, а отже, значно не вплинуть на існуючий фонд нерухомості. Більшість роз'яснювальних документів, виданих повноважними органами держави, стосуються чинних до 01 листопада 2023 року ДБН, а тому є застарілими щодо формування укриттів у закладах освіти з наявною в них інклюзивною складовою.

¹⁹ ДБН В.2.2–40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3192362160978134152?doc_type=2

2.2 НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

При проведенні дослідження було виявлено низку проблем нормативно-правового, організаційного та правозастосовчого характеру, які водночас вказують на напрямки удосконалення чинного нормативно-правового матеріалу. Наведемо основні з них.

1. Відсутність спеціального законодавчого акта, який би регламентував особливості організації освітнього процесу з точки зору стандартів доступності, безбар'єрності та інклюзивності.
2. Відсутність єдиного нормативного акту, який би містив повний комплекс вимог до різних типів укриттів та їх належного облаштування з урахуванням типів особливих потреб людей.
3. Більшість навчальних закладів знаходяться у старих будівлях і часто не можуть бути переобладнані згідно з вимогами чинного законодавства через відсутність технічної можливості; у кращому випадку обладнуються найпростіші укриття, що, зі свого боку, є недостатнім в умовах повномасштабного вторгнення, особливо при плануванні захисту таких найбільш вразливих категорій населення, як діти, маломобільні особи, особи з особливими освітніми потребами.
4. Проблема несвоєчасного та недостатнього цільового фінансування створення/обладнання/реконструкції захисних споруд у закладах для дітей з особливими освітніми потребами.
5. Відсутність у наявних укриттях опалення як такого або необхідних для нормального учбового процесу опалювальних рішень.
6. Відсутність єдиного, повного та достовірного реєстру всіх укриттів із вказівкою на спеціальні можливості для людей із особливими потребами.
7. Відсутність чітких вимог до зонування укриттів з метою забезпечення можливості одночасного перебування в них осіб із різними типами порушень чи особливостей розвитку.
8. Відсутність альтернативних шляхів спуску маломобільних осіб до укриттів та недостатність фінансування облаштування укриттів спецобладнанням (стілці для спуску, спускові платформи тощо).
9. Необхідність обмеження доступу до укриттів у закладах освіти сторонніх осіб, які не є учасниками освітнього процесу, або встановлення належної системи контролю над ними (зокрема шляхом зонування укриттів). Державні органи вже зробили перший крок у вирішенні цього питання, але, на жаль, лише в закладах дошкільної освіти державної та комунальної власності. Відповідно до *Постанови КМУ від 26 вересня 2023 року № 1022 «Про внесення змін до Положення про заклад дошкільної освіти»*,²⁰ коло людей, які можуть перебувати в укриттях у закладах дошкільної освіти, є обмеженим; доступ до укриттів у державних (комунальних) закладах дошкільної освіти під час здійснення освітньої діяльності надається виключно для учасників освітнього процесу.
10. Необхідність затвердження на законодавчому рівні списку лікарських препаратів (включаючи рецептурні), що мають знаходитись в укритті для зменшення травматизації дітей з особливими освітніми потребами та з метою запобігання регресу реабілітації та соціалізації.

²⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 року № 1022 «Про внесення змін до Положення про заклад дошкільної освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-2023-%D0%BF#Text>

11. Покладення всієї повноти відповідальності за безпеку учасників освітнього процесу на керівника закладу, хоча він не є спеціалістом у сфері цивільного захисту, підзвітний і підконтрольний вищим інстанціям. У Методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році (Додаток до Листа МОН № 1/10258–22 від 06 вересня 2022 року)²¹ зазначається: «Керівники закладів освіти несуть персональну відповідальність за організацію захисту здобувачів освіти, педагогічних та інших працівників закладу освіти під час освітнього процесу в закладі освіти, створення безпечних умов».
12. Неможливість перенесення до існуючих простих укриттів необхідного обладнання (обладнання зі шрифтом Брайля, сенсорна кімната тощо), що унеможлиблює забезпечення безперервності навчання та реабілітаційних заходів для дітей з особливими освітніми потребами.

Відсутність закріпленого на нормативному рівні типового алгоритму дій у закладах, де

перебувають діти з особливими освітніми потребами, на випадок кризових та надзвичайних ситуацій.

Недостатність штатних розписів. Штатні розписи закладів освіти розроблялись і затверджувались до повномасштабного вторгнення і не передбачають додаткових необхідних видів робіт для педагогічних працівників та обслуговчого персоналу. Підвищення зайнятості персоналу пояснюється насамперед необхідністю більш тісної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема під час тривоги, евакуації, перебування в укриттях, повернення до навчального процесу. Необхідне нормативне закріплення кількості осіб, які супроводжують дитину, залежно від потреб дітей і розширення штату спеціалістів для оперативного і безпечного переміщення і перебування їх в захисних спорудах.

Проблема кадрового потенціалу: нестача кадрів та потреба у вдосконаленні їх навичок та знань щодо поведінки відносно осіб із особливими освітніми потребами у кризових та надзвичайних ситуаціях.

2.3 ДОСВІД ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

Питання доступу до освіти дітей із особливими освітніми потребами та безпечність освітнього середовища турбує не тільки українське суспільство, але й постає в усьому світі. Зарубіжні країни так чи інакше вирішували схожі безпекові проблеми під впливом різноманітних чинників, що знайшло відображення на рівні як загального, так і спеціального національного законодавства таких країн.

Пропонуємо до уваги декілька прикладів закріплення в законодавстві іноземних країн

стандартів і вимог до функціонування укриттів у закладах освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

- **Велика Британія** (Закон про освіту 1996 року)

У Великій Британії Закон про освіту 1996 року надає визначення «особливих освітніх потреб» і зобов'язує школи та заклади забезпечити найкращий доступ до освіти для дітей із спеціальними потребами. Згідно із цим законом, школи повинні розробляти

²¹ Лист Міністерства освіти і науки України № 1/10258–22 від 06 вересня 2022 року «Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/653/25d/630/65325d630b634556478794.pdf>

індивідуалізовані плани для кожної дитини із спеціальними потребами та забезпечувати належну підтримку в умовах надзвичайних ситуацій.

- **Індія** (Закон про права на освіту 2009 року)

Закон про права на освіту в Індії закріплює право на освіту для всіх дітей, включаючи тих, котрі мають особливі освітні потреби. Закон встановлює правовий механізм для забезпечення адаптованої освіти та захисту прав цієї групи дітей навіть під час надзвичайних ситуацій.

- **Швеція** (Закон про захист вразливих дітей 2018 року)

У Швеції існує Закон про захист вразливих дітей, який визначає права та потреби дітей з порушеннями. Закон покладає обов'язок на установи та організації забезпечувати відповідні умови для цієї групи дітей у разі евакуації або перебування в укриттях.

- **Норвегія** (Закон про дітей та сім'ю 2008 року)

Закон про дітей та сім'ю в Норвегії містить положення про особливі заходи захисту дітей із особливими потребами під час надзвичайних ситуацій. Згідно із цим законом, укриття та інші установи повинні мати плани евакуації, які враховують специфічні потреби відповідної групи дітей.

- **Ізраїль** (Закон про рівність можливостей для осіб з інвалідністю 1998 року)

Закон про рівність можливостей для осіб з інвалідністю в Ізраїлі встановлює стандарти доступності до освіти та безпеки для дітей з особливими освітніми потребами в умовах надзвичайних ситуацій. Згідно з цим законом, установи повинні бути адаптовані для цієї групи дітей і розробляти евакуаційні плани, що враховують їхні потреби.

- **Франція** (Закон про рівні можливості, участь та громадянську діяльність 2005 року)

Закон про рівні можливості у Франції визначає права дітей із особливими потребами на освіту та доступ до послуг навіть у надзвичайних обставинах. Закон зобов'язує установи та організації забезпечувати належну підтримку для цієї групи дітей в умовах надзвичайних ситуацій.

- **Австралія** (Закон про інвалідність 1992 року)

Закон про інвалідність Австралії гарантує права дітей зі спеціальними потребами в умовах надзвичайних ситуацій. Він вимагає від установ та організацій забезпечувати адаптовані укриття та плани евакуації для цієї групи дітей.

- **Японія** (Закон про освіту для дітей з інвалідністю 1970 року)

Закон про освіту для дітей з інвалідністю в Японії надає правовий статус спеціальним закладам, які забезпечують освіту та догляд для дітей з особливими освітніми потребами. Згідно з цим законом, такі заклади мають надавати належні захист та догляд для цієї групи дітей навіть у надзвичайних обставинах.

- **Нідерланди** (Закон про інклюзивну освіту 2014 року)

Закон про інклюзивну освіту в Нідерландах закріплює каркас для створення умов для дітей, котрі мають особливі освітні потреби. Згідно з цим законом, школи мають бути придатними для всіх дітей та надавати необхідну підтримку, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій.

- **Корея** (Закон про інклюзивну освіту 2008 року)

Закон про інклюзивну освіту в Кореї встановлює стандарти доступності та безпеки для дітей з особливими освітніми потребами

в усіх закладах освіти. Згідно з цим законом, заклади мають розробляти плани та процедури для забезпечення безпеки цієї групи дітей.

- **Колумбія** (Закон про права дітей з інвалідністю 2013 року)

Закон про права дітей з інвалідністю в Колумбії визначає права дітей з особливими потребами та вимагає, щоб усі заклади та організації забезпечували їм доступ до освіти та захисту в умовах надзвичайних ситуацій.

- **Китай** (Закон про інклюзивну освіту 2007 року)

У Китаї Закон про інклюзивну освіту визначає права дітей з особливими освітніми потребами та вимагає, щоб укриття та заклади освіти забезпечували доступні умови для цієї групи дітей навіть під час надзвичайних ситуацій.

- **Іспанія** (Закон про права та інклюзивну освіту 2006 року)

Закон про права та інклюзивну освіту в Іспанії встановлює стандарти для створення інклюзивних умов у школах та інших закладах освіти для всіх дітей, зокрема тих, які мають особливі освітні потреби. Згідно з цим законом, заклади мають бути обладнані для забезпечення безпеки та доступності цієї групи дітей.

Як бачимо, закріплення права дітей з особливими освітніми потребами на доступність освіти, на безпечну освіту у кризових та надзвичайних ситуаціях втілено в багатьох країнах світу і це питання перебуває на порядку денному досить значний період часу (найстаріший в цьому плані — закон Японії 1970 року).

Серед найкращих практик європейських країн щодо облаштування укриттів для дітей з особливими освітніми потребами, які можуть бути застосовані в Україні, можна виділити такі.

Доступність та інклюзія

Приклад зі Швеції: у Швеції багато укриттів мають спеціальні зони для дітей із особливими освітніми потребами, що дозволяє їм бути разом з іншими дітьми під час надзвичайних ситуацій. Наприклад, деякі укриття мають спеціальні кімнати для дітей на візках, які обладнані засобами для догляду та доступом до медичної допомоги.

Соціальна підтримка та комунікація

Приклад із Канади: укриття в Канаді надають підтримку дітям із спеціальними потребами завдяки наявності спеціальних працівників, які можуть допомагати в їхній мобілізації та комунікації. Це включає спеціальні програми для дітей з аутизмом, синдромом Дауна та іншими порушеннями розвитку.

Медична підтримка

Приклад з Австралії: в Австралії укриття мають бути обладнані необхідними медичними засобами та обладнанням для надання допомоги дітям із серйозними медичними потребами. В укриттях забезпечується оперативний доступ спеціалізованих дитячих лікарів.

Індивідуалізовані плани

Приклад із Норвегії: у Норвегії розробляють індивідуалізовані плани захисту для дітей з особливими освітніми потребами. Ці плани включають інструкції для персоналу в укриттях щодо надання допомоги конкретним дітям, які можуть мати різні потреби.

Культурна інклюзія

Приклад із Нової Зеландії: у Новій Зеландії укриття можуть надавати підтримку дітям з різними культурними та мовними особливостями. Наприклад, укриття можуть надавати доступ до релігійних практик та матеріалів різними мовами для дітей та їхніх родин.

Забезпечення спеціальних потреб

Приклад із Японії: у Японії стандарти укриттів передбачають наявність спеціального обладнання та засобів для дітей із різними фізичними та психічними обмеженнями. Наприклад, це можуть бути спеціальні підігрівачі для дітей із порушеннями рухової системи або засоби для спеціального харчування.

Психосоціальна підтримка

Приклад із Данії: у Данії стандарти укриттів враховують психосоціальні потреби дітей, зокрема підтримку психологів та психіатрів. Укриття можуть мати спеціалізовані приміщення для консультацій та психотерапії.

Забезпечення доступу до навчання

Приклад із Нідерландів: у Нідерландах укриття мають забезпечувати можливість навчання для дітей під час надзвичайних ситуацій. Це може означати наявність навчальних матеріалів, доступ до вчителів та організацію навчальних занять в укриттях.

Зв'язок із батьками та опікунами

Приклад із Норвегії: у Норвегії стандарти укриттів передбачають системи зв'язку з батьками та опікунами дітей із особливими потребами під час надзвичайних ситуацій. Це може бути здійснено через мобільні додатки, спеціальні гарячі лінії або інші засоби зв'язку.

Підготовка та тренування персоналу

Приклад із Великої Британії: у Великій Британії персонал укриттів проходить спеціальну підготовку та тренування щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами під час надзвичайних ситуацій. Це включає навчання та практичні вправи для евакуації та надання допомоги.

Адаптовані ігрові та навчальні засоби

Приклад із Іспанії: укриття в Іспанії можуть мати спеціальні ігрові та навчальні матеріали для дітей з особливими освітніми потребами. Це допомагає забезпечити структурований та розвивальний час для дітей під час надзвичайних ситуацій.

Участь дітей у плануванні

Приклад із Нідерландів: у Нідерландах діти з особливими освітніми потребами можуть брати участь у процесі планування заходів безпеки та визначенні своїх потреб. Їхні відгуки та пропозиції беруться до уваги при розробці стандартів укриття.

Координація з іншими службами та організаціями

Приклад із Кореї: у Кореї діє система координації між укриттями, медичними закладами, громадськими організаціями та урядовими органами для забезпечення найкращої можливої підтримки дітям з особливими освітніми потребами.

Спеціальні реабілітаційні центри

Приклад із Італії: в Італії існують спеціальні реабілітаційні центри, які можуть використовуватися як укриття для дітей з особливими потребами під час надзвичайних ситуацій. Ці центри мають необхідну інфраструктуру та кваліфікований персонал.

Системи електронного моніторингу

Приклад зі Швеції: у Швеції використовують системи електронного моніторингу для слідування за місцезнаходженням та потребами дітей з особливими освітніми потребами в реальному часі. Це допомагає виявити де знаходяться діти та які додаткові заходи можуть бути потрібні.

Мережі підтримки родин

Приклад із Канади: у Канаді існують мережі підтримки для родин, які мають дітей з особливими потребами. Ці мережі можуть надавати поради та інформацію про те, як забезпечити безпеку та добробут своєї дитини під час надзвичайних ситуацій.

Евакуаційні плани для дітей з мобільними обмеженнями

Приклад із Німеччини: у Німеччині розробляються спеціальні евакуаційні плани для дітей з мобільними обмеженнями, таких як діти на візках. Ці плани враховують специфічні потреби та можливості дітей для швидкої та безпечної евакуації.

Активна участь громади

Приклад зі Швейцарії: у Швейцарії активно залучають громадські організації та родини дітей з особливими потребами до розробки та оцінки стандартів укриттів. Це допомагає забезпечити відповідність стандартів реальним потребам цих дітей.

Спеціальні системи евакуації

Приклад із Нової Зеландії: у Новій Зеландії укриття можуть мати спеціальні системи евакуації для дітей зі спеціальними потребами. Ці системи допомагають персоналу швидко та безпечно евакуювати цих дітей.

Засоби інформаційного сповіщення

Приклад із Ірландії: в Ірландії стандарти укриттів передбачають наявність засобів інформаційного сповіщення, які дозволяють надавати інформацію про надзвичайну ситуацію та інструкції для родин дітей з особливими освітніми потребами.

Соціальна підтримка та психологічна допомога

Приклад із Шотландії: у Шотландії стандарти укриттів передбачають наявність психологів і соціальних працівників, які можуть надавати психологічну та емоційну підтримку дітям з особливими потребами під час надзвичайних ситуацій.

Спеціальні програми для дітей з інвалідністю

Приклад із Австралії: укриття в Австралії можуть розробляти спеціальні програми для дітей з різними видами інвалідності, які враховують їхні потреби та можливості під час надзвичайних ситуацій.

Спеціальні транспортні засоби

Приклад із Кореї: у Кореї існують спеціальні транспортні засоби для евакуації дітей з особливими потребами. Це може включати адаптовані автобуси та маршрути для їхньої транспортації.

Наведене різноманіття підходів до заходів безпеки під час евакуації дітей з особливими потребами в світі дозволяє вивчати та імплементувати найпрогресивніші практики в українське законодавство з метою формування максимально безпечного освітнього середовища та забезпечення безперервності освіти.

Розділ 3

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ, ВИЯВЛЕНІ ПІД ЧАС МОНІТОРИНГУ УКРИТТІВ, ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

3.1 ПОЛЬОВИЙ (ВИЇЗНИЙ) КОМПОНЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Польовий (виїзний) компонент аналітичного дослідження «Цивільний захист в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення: відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності» мав на меті обстеження укриттів закладів у реальному часі на предмет безпечності, доступності, інклюзії та життєздатності в контексті цивільного захисту і реформування. Вивчення стану дотримання цих стандартів дозволили визначитися з проблемами та узагальнити їх для подальшої адвокації та комунікації.

Організація процесу дослідження

Комплексне аналітичне дослідження проводилось в 3-х областях України: Полтавській, Кіровоградській та Дніпропетровській. Польові візити були здійснені до 9 закладів інституційного догляду різної специфіки, які не проводили евакуацію контингенту і продовжують діяльність в умовах воєнного стану.²²

*Зіньківський дитячий будинок-інтернат
ім. О. В. Синяговського*

Дослідження стану укриттів та організації освітнього процесу проводили в таких закладах (за напрямками):

Загальноосвітні навчально-виховні та корекційно-відновлювальні заклади освіти

1. Миргородська спеціальна школа Полтавської обласної ради.
2. Комунальний заклад «Світловодська спеціальна школа Кіровоградської обласної ради».

²² Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2023 року № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-tymchasove-peremishchennia-evakuatsiiu-ditei-ta-a546-2>

3. Комунальний заклад «Знам'янська спеціальна школа Кіровоградської обласної ради».
4. Бобринецька спеціальна школа Кіровоградської обласної ради.
5. Микільський навчально-реабілітаційний центр Полтавського району Полтавської обласної ради.
6. Полтавський навчально-реабілітаційний центр Полтавської обласної ради.

Соціально-медичні заклади, які надають освітні послуги та здійснюють реабілітаційні заходи

7. Комунальний заклад «Верхньодніпровський дитячий будинок-інтернат № 2» Дніпропетровської обласної ради.
8. Зіньківський дитячий будинок-інтернат ім. О. В. Синяговського.

Спеціалізований навчальний заклад спортивного профілю, який готує фахівців за освітньо-професійним ступенем «фаховий молодший бакалавр»

9. Комунальний заклад «Дніпропетровський фаховий коледж спорту» Дніпропетровської обласної ради» (далі — коледж, КЗ «ДФКС» ДОР») (огляд здійснювали

в частині використання укриття для дітей з інвалідністю — відвідувачів басейну).

Під час дослідження отримано інформацію про:

- кількісний та якісний склад контингенту закладів;
- забезпечення персоналом, у тому числі педагогічним;
- загальний стан умов перебування;
- види захисних споруд та їх облаштування;
- умови перебування та можливості продовження освітнього процесу в укриттях.

З огляду на ризик можливої небезпеки для закладів та вихованців в умовах воєнного часу, інформація по закладах представлена узагальнено та не подається в розрізі кожного закладу окремо.

Опрацювання статутних документів, проведення анкетування, безпосереднє обстеження укриттів, а також опитування 18 респондентів (10 — представники адміністрацій закладів, 9 — педагоги та реабілітологи) дозволили узагальнити інформацію стосовно ситуації зі станом укриттів та зрозуміти алгоритм дій персоналу під час настання небезпеки.

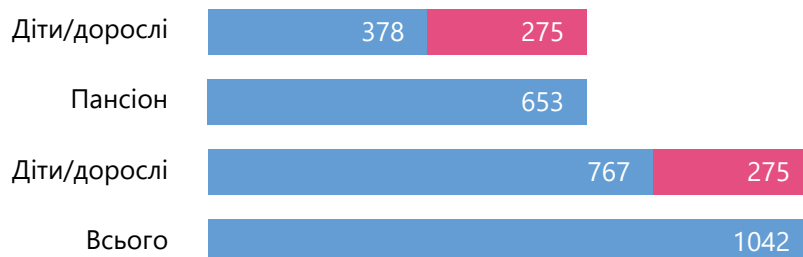
3.2 РЕЗУЛЬТАТИ НАТУРАЛЬНОГО ОГЛЯДУ ТА ОПИТУВАННЯ

Усі досліджені заклади мають у своїй структурі пансіон, що передбачає створення цілодобових умов для безпечного перебування здобувачів освіти та підопічних. Всього у 8 закладах для дітей з особливими освітніми потребами (заклад професійної підготовки не враховується) виховуються 1042 осіб, із них — 767 дітей до 18 років. Із цього числа 653 особи перебувають на пансіоні, з них 378 — діти віком до 18 років. 2 соціально-медичні заклади здійснюють догляд та

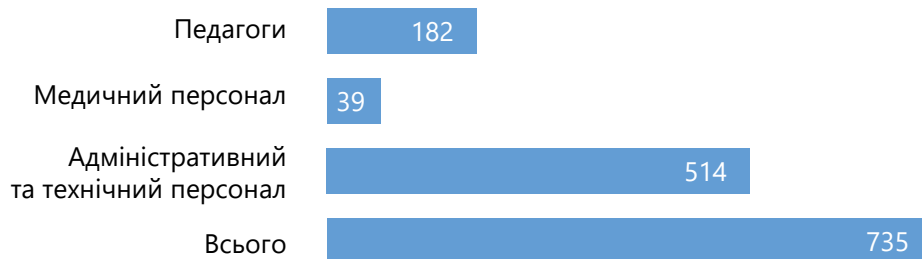
надають послуги тільки особам чоловічої статі — 332 підопічним.

Догляд та забезпечення умов для отримання освітніх та інших послуг, передбачених статутною діяльністю, здійснює штат у загальній кількості 735 штатних одиниць, з них 182 — педагоги, вихователі, асистенти вчителя, 39 — медичний персонал, 514 — адміністративний та технічний персонал.

Класифікація контингенту 8 закладів, у яких проводилось дослідження (за винятком закладу професійної підготовки)

Штатний персонал

Простір

Усі навчально-виховні заклади та соціально-медичні заклади є територіально відокремленими комплексами, які складаються з адміністративних (навчальних), спальних корпусів, їдалень, медичних блоків та господарських приміщень. Стан будівель задовільний. Території огорожені, доступ сторонніх осіб обмежений, у тому числі й до укриттів.

Умови

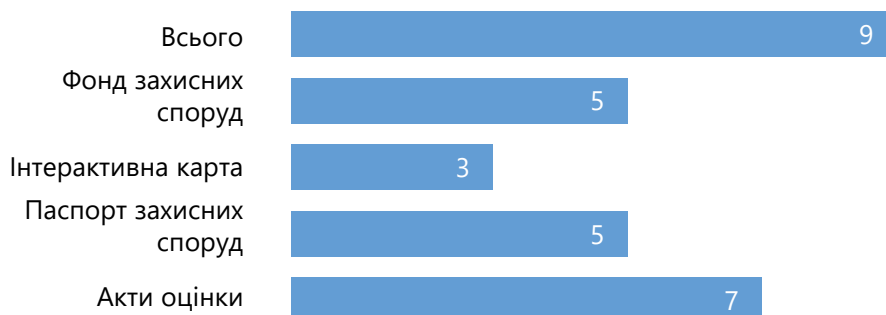
Залежно від особливостей порушень розвитку здобувачів освіти та підопічних, облаштовані спальні та навчальні кімнати, визначена гранична чисельність комплектації класів та затверджений розпорядок

КЗ «Світловодська спеціальна школа Кіровоградської обласної ради»

дня, індивідуальний для кожного закладу. Вихованці та підопічні забезпечені всім необхідним у повному обсязі.

Захисні споруди

Захисні споруди

Захисні споруди в усіх закладах представлені найпростішими укриттями які розташовані в зоні доступності:

- 1 заклад має на території ПРУ (за документацією), яке не використовується за призначенням для контингенту у зв'язку з непридатністю.
- Із 9 укриттів 5 включені до фонду захисних споруд, 3 — нанесені на інтерактивну карту, 5 — мають паспорт захисної споруди, 7 — акти оцінки об'єкта щодо можливості його використання для укриття населення як найпростішого укриття.^{23,24}

Обстеження об'єкта щодо можливості використання як найпростішого укриття

Система оповіщення

7 закладів мають систему оповіщення, з яких:

- 6 мають сигнали місцевих централізованих систем оповіщення в зоні досяжності (сирени, гучномовці) та використовують звукові сигнали (дзвінок);
- 1 заклад користується власною автоматизованою системою оповіщення;
- у 2 закладах системи оповіщення відсутні взагалі.

Система оповіщення в укритті

²³ Постанова Кабінету Міністрів України № 138 від 10 березня 2017 року «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text>

²⁴ Наказ Міністерства внутрішніх справ № 579 від 09 липня 2018 року «Вимоги щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-18#Text>

Технічний стан укриттів

- Із 9 закладів в жодному не проведено реконструкції або капітального ремонту.
- Частковий поточний ремонт господарським способом проведено в 5 закладах, в 3 закладах наразі виконуються ремонтні роботи підрядними організаціями, 1 укриття взагалі не ремонтувалося.
- 6 укриттів мають евакуаційні виходи, з них у 2 укриттях виходи зроблені господарським способом. 2 укриття будуть облаштовані аварійним виходом під час проведення поточного ремонту. В 1 укритті відсутня можливість конструктивного вирішення проблеми з аварійним виходом.
- Усі 9 укриттів закладів потребують перепланування.

Наявність та стан систем життєзабезпечення

- 7 укриттів мають централізоване тепло-, водопостачання та водовідведення;
- У 2 укриттях наявність систем не передбачена проектом, використовують альтернативні види (біотуалети, рукомийники, електронагрівачі);
- Усі 9 укриттів підключені до системи електропостачання, мають альтернативні джерела електроенергії на випадок аварійного відключення;
- Природна вентиляція присутня у всіх укриттях, у 4 укриттях додатково встановлена примусова вентиляція;
- Для всіх 9 укриттів існує проблема з очищенням повітря в повному обсязі;
- Укриття 3 закладів облаштовані сучасними автоматизованими системами пожежогасіння, всі 9 потребують доукомплектації засобами пожежогасіння та шанцевими інструментами (в наявності мінімальний набір). У 3 укриттях виявлено порушення норм пожежної безпеки в частині використання горючих матеріалів та легкозаймистих предметів.

Зала в укритті

Евакуаційні (аварійні) виходи

Централізоване водопостачання

Автоматизована система пожежогасіння

Додаткова примусова вентиляція

Доступ до питної води

Усі укриття на 100% забезпеченні запасами питної води в середньому розрахунку 2 літри на добу на 1 особу.

Доступ до медичної допомоги

Усі укриття мають в наявності запас лікарських препаратів, медичні аптечки (перелік складається в залежності від специфіки закладу).

Доступ до предметів першої необхідності

Інституційні заклади мають різний рівень забезпечення предметами першої необхідності для тих, хто перебуває в укритті.

- Тільки 4 з 9 укриттів укомплектовані меблями та постільною білизною для ночівлі;
- У всіх укриттях в наявності стільці та лавки для сидіння;
- У всіх укриттях використовуються старі меблі.

Запаси питної води в укриттях

Кімнати для сну в укриттях

Зона навчання в укриттях

Дотримання санітарно-гігієнічних вимог, зокрема задоволення потреби в туалетних приміщеннях

- У всіх 9 укриттях проводиться вологе прибирання 2 рази на день, а також після перебування.
- 3 укриття на 100% покривають потребу в туалетних кімнатах, умивальниках.
- У 2 укриттях у наявності по одній туалетній кімнаті на кількість більше, ніж 100 осіб, які перебувають, що не є достатнім.
- Тільки в 1 з 9 укриттів у наявності душові.
- 4 укриття облаштовані біотуалетами, але в недостатній кількості.

Доступ до освітніх послуг

- Із 9 закладів тільки в 1 створені умови в укритті для продовження якісного освітнього процесу, а саме: здійснено розподіл по класам, наявні меблі, технічні засоби навчання, Інтернет.
- У 6 закладах частково створені умови для продовження освітнього процесу, але відсутнє зонування по групах, обмежена кількість меблів, нестача технічних засобів навчання;
- У 2 закладах освітній процес взагалі не продовжується ні в якій формі.

3.3 КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ УКРИТТІВ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Обстеження укриттів на предмет відповідності основним стандартам безпеки, доступності, інклюзії і життєздатності (можливості перебування до 48 годин) та порівняльний аналіз стану справ у закладах зі створення безпечного освітнього середовища в захисних спорудах дозволили дійти висновку, що всі заклади стикаються із загальними проблемами у цій сфері.

Умовно ділимо проблематику на компоненти:

1. Недосконалість нормативно-правової бази.
2. Несвоєчасність та недостатність фінансування.
3. Відсутність індивідуального підходу до закладів у питаннях комплектації штатами.
4. Потреба у проведенні містобудівної діяльності (реконструкція).
5. Недостатність ресурсу для психологічної підтримки персоналу та вихованців в умовах воєнного стану.

Недосконалість нормативно-правової бази

У всіх 9 закладах захисні споруди представлені найпростішими укриттями, що дозволено чинним законодавством (відповідно до ст. 32 КЦЗУ). При підготовці до використання та організації облаштування цих споруд керівники інституційних закладів брали до уваги норми та вимоги, визначені у *Постанові*

КМУ № 138 від 10 березня 2017 року «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту»,²⁵ а також *Наказі МВС № 579 від 09 липня 2018 року «Вимоги щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту»*.²⁶ У переліку норм зазначені основні вимоги щодо систем життєзабезпечення, доступності та задоволення базових потреб, яких переважно дотримано в усіх укриттях.

Водночас у вищезазначених документах відсутня інформація стосовно створення умов для безпечного освітнього середовища:

- види приміщень, зокрема наявність навчальної та ігрової зон;
- вимоги інклюзивності в частині норми площі на одну дитину з урахуванням особливостей і видів порушень розвитку.

Такі вимоги частково прописані в документі *«Захисні споруди цивільного захисту»* (ДБН В.2.2–5:2023),²⁷ який вступив у дію 01 листопада 2023 року. Цілі документу орієнтовані на інклюзивність, облаштування за стандартами безбар'єрності та врахування потреб людей з інвалідністю, що є доречним у контексті питання створення безпечного освітнього середовища. Але законодавчі вимоги щодо проєктування, будівництва, а також до захисних властивостей найпростіших укриттів відсутні, і норми (ДБН В.2.2–5:2023) до найпростіших укриттів також не застосовуються.

²⁵ Постанова Кабінету Міністрів України № 138 від 10 березня 2017 року «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text>

²⁶ Наказ Міністерства внутрішніх справ № 579 від 09 липня 2018 року «Вимоги щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-18#Text>

²⁷ Державні будівельні норми В.2.2–5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2023/08/DBN_V_2_2_5-2023.pdf

При облаштуванні укриттів і створенні безпечного освітнього середовища заклади керуються Листом ДСНС № 03–1870/162–2 від 14 червня 2022 року «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» та Листом МОН від 22 липня 2022 року № 1/8462 «Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності», в яких зазначені загальні вимоги та рекомендації щодо дій із облаштування та забезпечення укриттів.

Водночас ми бачимо посилання на *ЗУ «Про освіту»* (ст. 25, 26) у частині повноважень та відповідальності засновників і керівників закладів, а саме:

1. *Ч. 6. ст. 25:* Засновник закладу освіти зобов'язаний: забезпечити утримання та розвиток матеріально-технічної бази заснованого ним закладу освіти на рівні, достатньому для виконання вимог стандартів освіти та ліцензійних умов; у разі реорганізації чи ліквідації закладу освіти забезпечити здобувачам освіти можливість продовжити навчання на відповідному рівні освіти; забезпечити відповідно до законодавства створення в закладі освіти безперешкодного середовища для учасників освітнього процесу, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами.
2. *Ч. 3 ст. 26:* Керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень: забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, зокрема вільного від насильства та булінгу (цькування). Таким чином, *ст. 25, 26 ЗУ «Про освіту»* не дають чіткого визначення безпечного освітнього середовища саме в контексті безпеки в умовах сьогодення та не

окреслюють зону відповідальності засновника в частині забезпечення належного рівня безпеки.

Ширше поняття безпечного освітнього середовища ми зустрічаємо в *ЗУ «Про повну загальну середню освіту»*.²⁸ Водночас при визначенні зобов'язань відсутня чітка регламентація зони відповідальності за створення безпечного простору в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема в умовах воєнного стану.

3. *Ч. 3 ст. 37:* Засновник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний забезпечити:
 - утримання та розвиток заснованого ним закладу освіти, його матеріально-технічної бази на рівні, достатньому для виконання вимог державних стандартів, ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти, вимог трудового законодавства, оплати праці педагогічних та інших працівників, охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки тощо;
 - дотримання принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування під час проєктування, будівництва та реконструкції будівель, споруд, приміщень закладів загальної середньої освіти;
 - можливість учнів продовжити навчання на відповідному рівні освіти у разі реорганізації чи ліквідації закладу загальної середньої освіти.
4. *Ч. 4 ст. 38:* Керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний: створювати в закладі загальної середньої освіти безпечне освітнє середовище, забезпечувати дотримання вимог щодо охорони дитинства, охорони праці, вимог техніки безпеки.

Слід додати, що питання безпеки закладів освіти та забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації

²⁸ Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

безпечного освітнього середовища прописані в *розпорядженні КМУ від 7 квітня 2023 року № 301-р «Концепція безпеки закладів освіти»*. У документі йдеться про можливі шляхи створення безпечної інфраструктури закладів освіти. Звертаємо увагу на форму правового акта — розпорядження, яке не створює правовідносин, а має більш управлінську природу. В розпорядженні в загальних рисах прописані заходи і виконавці, не конкретизовані обсяги фінансових ресурсів, що унеможливує передбачення таких витрат в бюджетах різних рівнів. І навіть, якщо припустити, що кошти передбачені, то їх неможливо використати в окремих частинах у зв'язку з невідповідністю нормам чинної *Постанови КМУ від 09 червня 2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»* (далі — *Постанова № 590*).²⁹

Таким чином, ми бачимо, що питання організації та створення умов для безпечного освітнього середовища потребують вдосконалення, чіткої регламентації зони повноважень та відповідальності.

Несвоєчасність та недостатність фінансування

Неналежне фінансування виявилось загальною проблемою для всіх закладів, у яких проводилося дослідження.

Приведення приміщень укриттів до вимог у частині наявності евакуаційних виходів, дотримання протипожежної безпеки, підтримання в належному стані систем життєзабезпечення, а також вдосконалення вентиляції потребують фінансового ресурсу. Навіть для проведення ремонту, у тому числі господарським способом (Постановою № 590

дозволено здійснювати платежі на придбання матеріалів, будівельних матеріалів, інвентарю та інструментів для проведення ремонтних робіт господарським способом, на проектування, будівництво, ремонт захисних споруд цивільного захисту (сховищ, ПРУ), споруд подвійного призначення та облаштування приміщень, які плануються до використання для укриття населення з урахуванням вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затверджених МВС) виділяється обмежений ресурс. Водночас такі видатки віднесені до другої черги.

Унаслідок цього в укриттях проблеми з якістю повітря, спостерігається нестача туалетних кімнат, неналежний стан водо- та теплопостачання, а для скління використовується звичайне скло, що створює небезпеку для осіб, що перебувають в укритті. Більшість укриттів не облаштовані автоматизованою системою пожежогасіння у зв'язку з відсутністю фінансування, навіть при наявності проектно-кошторисної документації (далі — ПКД).

Відсутність задоволення потреби в коштах в повному обсязі призводить до порушення вимог пожежної безпеки.

Для утеплення підлоги використовують старі коврові покриття із синтетичних матеріалів, які не прикріплені до підлоги, вікна завішені синтетичними гардинами, що створює загрозу, кількість вогнегасників обмежена, пожежні щити не укомплектовані.

Окремо стоїть питання відповідності укриттів вимогам доступності та безбар'єрності: пандуси, підйомники, поручні, транспортувальні крісла не були придбані також у зв'язку з відсутністю асигнувань. Можливості продовження якісного освітнього процесу під

²⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 09 червня 2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

час перебування в укритті обмежені у зв'язку з відсутністю необхідної кількості меблів (використовують старі столи, парти, стільці, лавки в обмеженій кількості), засобів навчання, дидактики.

У більшості випадків кошторисами закладів передбачені видатки на проведення ремонтів укриттів в останньому кварталі бюджетного року, що ставить під загрозу освоєння коштів і, як наслідок, проведення якісних ремонтних робіт.

Відсутність індивідуального підходу до закладів у питаннях комплектації штатами

Згідно з «Положенням про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти»,³⁰ відповідальними за збереження життя і здоров'я здобувачів освіти виступають керівник і педагогічний персонал. Під час воєнного стану зона відповідальності персоналу суттєво збільшилася разом із навантаженням. Педагоги та вихователі супроводжують здобувачів освіти до укриттів, забезпечують безпечне перебування і за наявності можливостей продовжують освітній процес. При цьому важливо слідкувати за їхнім психоемоційним станом, задовольняти базові потреби, надавати медичну допомогу в разі необхідності.

З'ясувалося, що наявної кількості педагогів та вихователів недостатньо для супроводу дітей. Особливо це відчують фахівці спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів,

у яких навчаються діти зі стійкими порушеннями інтелектуального розвитку. Діти з вадами розладів психологічного розвитку (розлади аутичного спектру) потребують додаткової уваги, тому є потреба в асистентах вчителів. Наразі в штатних розписах для навчально-реабілітаційних центрів передбачені ці посади,³¹ але по факту відсутні, оскільки у фонді оплати праці не передбачені на це кошти.

Гостро стоїть питання психологічного супроводу як дітей, так і педагогів в умовах воєнного стану. Під час довготривалого перебування в укритті у дітей з розладами аутичного спектру спостерігаються прояви аутоагресії, окремі діти страждають від клаустрофобії, внаслідок стресів виникають проблеми з диханням. Для таких випадків необхідна допомога психологів, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для супроводжуючого персоналу. Наразі в спеціальних школах закріплена обмежена кількість годин праці фахівців у сфері психології. І цю проблему необхідно розглядати відокремлено.

Крім того, слід звернути увагу на специфіку закладів і підходити індивідуально до формування штатного розпису. На сьогодні діє *Наказ МОН від 05 грудня 2008 року № 1105 зі змінами «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»*,³² який потребує адаптування до умов сьогодення в частині розрахунку штатних одиниць.

³⁰ Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» № 1669 від 26 грудня 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>

³¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 липня 2020 року № 890 «Про затвердження Типових штатних нормативів навчально-реабілітаційних центрів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0681-20#Text>

³² Наказ Міністерства освіти і науки України від 05 грудня 2008 року № 1105 зі змінами «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-08#Text>

Потреба в проведенні містобудівної діяльності (реконструкція)

- Захисні споруди закладів інституційного догляду представлені найпростішими укриттями: підвальними та цокольними приміщеннями будівель. Архітектурним плануванням у цих укриттях не передбачене дотримання норм щодо доступності для дітей із порушеннями розвитку та особливими освітніми потребами.
- Вузькі коридори, недостатність простору для маневрування кріслом колісним, круті малогабаритні сходи стали перешкодою при облаштуванні укриттів пандусами, поручнями, ліфтами-підйомниками.
- За проєктами підвальні приміщення передбачали малогабаритні господарські кімнати, що не дозволяє здійснити зонування.
- В укриттях відсутні: навчальні класи, спальні кімнати, ігрова зона, медпункт у відповідності з нормами площі на дитину.
- Недостатність площі для забезпечення комфортного, безпечного для психічного і фізичного здоров'я перебування дітей з особливими освітніми потребами виявилось проблемою під час перебування в укритті.

Під час проведення дослідження виявлено відсутність умов для створення особистого простору з урахуванням особливостей дітей та можливості продовжувати освітній процес.

Позитивне вирішення вищезазначених питань можливе тільки при проведенні реконструкції наявних захисних споруд, капітального ремонту або будівництві нових укриттів з дотриманням вимог доступності, безбар'єрності та інклюзії. Саме ці дії дозволяють удосконалити захисні властивості, створити належні умови для перебування дітей з особливими освітніми потребами.

Облаштування укриття

Також слід звернути увагу, що всі перелічені роботи потребують: по-перше, виготовлення ПКД, по-друге — проведення державної експертизи ПКД. І головне — під час проведення таких робіт захисна споруда за прямим призначенням не використовується. Проведення реконструкції або капітального ремонту під час перебування здобувачів освіти в закладі є неможливим. Архітектурні питання безпосередньо пов'язані з законодавчою площиною і з питаннями фінансування.

Можливим варіантом вирішення проблеми може стати нове будівництво захисних споруд для здобувачів освіти та вихованців закладів, у яких будуть враховані норми (ДБН В.2.2–5:2023). Але виникає питання, яким нормативним документом повинні бути уточнені повноваження керівництва закладу та засновників стосовно необхідності та можливості нового будівництва укриття на території закладу, як залучати до прийняття рішень і надання висновків стосовно

інженерно-технічних питань представників сил цивільного захисту, будівельників тощо.

Недостатність ресурсу для психологічної підтримки персоналу та вихованців в умовах воєнного стану

Більшість закладів інституційного догляду зіткнулися з проблемою нестачі ресурсів для підтримки психоемоційного стану вихованців та персоналу під час перебування (та після) в укриттях. З'ясувалось, що психологічної допомоги потребують не тільки діти з особливими освітніми потребами, а й педагоги, які перебувають з вихованцями в укриттях.

Після довготривалого перебування в захисних спорудах вихованці та особи, які

їх супроводжують, відчувають певні зміни в психоемоційному стані та потребують відповідної стабілізації. Представники загальноосвітніх навчально-виховних і корекційно-відновлювальних закладів освіти зазначили, що згідно з пунктом 64 Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої Наказом МОН від 15 квітня 1993 року № 102,³³ ставки заробітної плати (посадові оклади), зокрема практичним психологам спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), виплачуються за 3 години педагогічної роботи на день (18 год на тиждень). В умовах сьогодення питання своєчасної психологічної підтримки необхідно розглядати в окремій площині.

³³ Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 квітня 1993 року № 102 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-93#Text>

ВИСНОВКИ

Безпечне освітнє середовище в умовах сьогодення включає набагато більше складових, ніж ми зустрічаємо у визначенні в ЗУ «Про повну загальну середню освіту»: «безпечне освітнє середовище — сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин».

Заклади для дітей з особливими освітніми потребами продовжують свою статутну діяльність тільки при наявності комплексу відповідних умов. Головним пріоритетом залишається питання безпеки. Облаштування укриттів, приведення їх стану до відповідності стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності дозволило закладам налагодити освітній процес. Разом з тим, окремі укриття ставлять під сумнів відповідність критеріям безпеки, адже більшість не облаштовані відповідно до вимог, передбачених на рівні законодавства, і залишають відкритими питання інклюзивності та безбар'єрності.

Аналіз отриманої інформації дозволив зробити такі висновки:

1. Спільними зусиллями укриття у досліджених закладах приведені у готовність до використання та облаштовані для безпечного перебування дітей з особливими освітніми потребами до 48 годин. Це дозволяє закладам продовжувати свою статутну діяльність.
2. У закладах для дітей з особливими освітніми потребами дотримуються правил безпеки під час сигналу «Повітряна тривога», що було зафіксовано під час польового візиту до закладів.
3. Активне залучення додаткових ресурсів, окрім бюджетного фінансування, дозволило частково облаштувати укриття та створити умови для нічного перебування дітей, які утримуються в пансіоні.
4. Разом з тим, у результаті вивчення стану облаштування укриттів та їх відповідності стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності *виявлені проблеми*:
 - Аналіз чинного законодавства в галузі створення безпечного освітнього середовища показує, що жоден із законодавчих документів не дає визначення в контексті фізичної безпеки та захисту в умовах воєнного стану;
 - Чинне законодавство лише в загальних рисах прописує вимоги до облаштування найпростіших укриттів у частині створення умов для продовження освітнього процесу. Найавне посилання на рекомендації, а не на правовий акт, що не робить його обов'язковим до виконання;
 - Законодавчі колізії не дозволяють засновникам (керівникам) привести

Полтавський навчально-реабілітаційний центр Полтавської обласної ради

у відповідність до стандартів безпеки, інклюзивності та безбар'єрності укриття (питання джерел фінансування, розподілу залишків освітньої субвенції та цільового використання бюджетних коштів);

- Аналіз чинних штатних розписів та наявних фахівців свідчить про відсутність

індивідуального підходу до комплектації кадрами з урахуванням специфіки закладів, що призводить до неможливості забезпечення якісного освітнього процесу з урахуванням порушень розвитку здобувачів освіти;

- Облаштування укриттів з дотримання вимог доступності, інклюзії та безбар'єрності можливе тільки у випадку проведення реконструкції або нового будівництва, що потребує обґрунтованих висновків уповноваженої (–их) особи (осіб) стосовно потреби в реконструкції чи можливості нового будівництва;
- Відсутня чітка регламентація повноважень та відповідальності учасників освітнього процесу, засновників та уповноважених осіб у частині створення безпечного освітнього середовища.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі рекомендації з метою забезпечення закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами захисними спорудами цивільного захисту, які відповідають стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності, а також створення можливостей для облаштування укриттів як важливої складової безпечного та якісного освітнього середовища.

Ці рекомендації будуть корисними як для нормотворчих органів, міністерств та служб, так і для суб'єктів правозастосування (керівництва навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, органів державної виконавчої влади на місцях, органів місцевого самоврядування).

Кабінету Міністрів України, комітету ВРУ з питань освіти, науки та інновацій

- Закріпити на законодавчому рівні (ЗУ «Про освіту»³⁴) *право на безпечне освітнє середовище*, в тому числі в умовах надзвичайного та воєнного стану.
- Чітко визначити *поняття безпечного освітнього середовища в законодавчих актах* (ЗУ «Про освіту») з переліком вимірів безпеки в умовах надзвичайного та воєнного стану.
- Закріпити на законодавчому рівні (ЗУ «Про освіту») **принцип безперервності освіти**, передбачивши в тому числі заходи, спрямовані на його дотримання в умовах надзвичайного та воєнного стану.

Комітету ВРУ з питань освіти, науки та інновацій, Міністерству освіти і науки України, Міністерству соціальної політики України

- Прийняти *окремий законодавчий акт*, який би регламентував здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами та містив єдину класифікацію відповідних закладів освіти.

Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерству внутрішніх справ України, органам місцевого самоврядування

- Закріпити на нормативному рівні *класифікацію укриттів залежно від можливості задоволення особливих потреб населення*, в тому числі особливих освітніх потреб дітей.
- Передбачити *вимоги до облаштування укриттів залежно від типів порушень та особливостей розвитку дітей*, які б дозволяли забезпечувати, поміж іншого, безперервність освітнього процесу.
- Передбачити *вимоги до зонування укриттів* з метою забезпечення можливості одночасного перебування в них дітей з різними типами порушень та особливостями розвитку, а також з метою

³⁴ Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

відокремленого перебування персоналу, не задіяного в евакуації, та сторонніх осіб.

- Привести у відповідність до діючих норм законодавства, у тому числі положень ЗУ «Про місцеве самоврядування», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про освіту», Кодексу України про адміністративні правопорушення, постанову КМУ від 15 серпня 2023 № 867 «Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі»³⁵ у частині визначення чітких критеріїв можливих учасників проекту, функціоналу спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі, його повноважень, підзвітності, взаємодії з учасниками освітнього процесу, органами місцевого самоврядування та державних органів, а саме:
 - внести зміни в пп. 2 п. 3 постанови КМУ від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», замінивши слово «працівник» на «посадова особа»;
 - внести зміни до п. 7 постанови КМУ від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», виклавши в наступній редакції: «спеціалістом може бути посадова особа органу місцевого самоврядування, яка досягла 21-річного віку та пройшла спеціальне навчання (профільну підготовку) на базі закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, які належать до сфери управління МВС, за програмою, погодженою з МВС, МОН, Національною поліцією та ДСНС»;
 - доповнити п. 11 постанови КМУ від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проекту

«Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» словами: «органами управління освітою»;

- внести зміни в пп. 2 п. 13 постанови КМУ від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», замінивши слово «рекомендації» на «пропозиції».

Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, органам місцевого самоврядування

- Законодавчо врегулювати питання повноважень та зону відповідальності засновників, керівників та інших посадових осіб у частині нарощування фонду захисних споруд закладів освіти, а саме: *розробка та затвердження алгоритму дій при прийнятті рішення про необхідність та технічні можливості будівництва нових захисних споруд.*

Міністерству освіти і науки України, Міністерству внутрішніх справ України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, органам місцевого самоврядування, обласним і районним адміністраціям

- Закріпити на нормативному рівні *типовий алгоритм дій* у закладах, де перебувають

³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2023-п#Text>

діти з особливими освітніми потребами, на випадок кризових та надзвичайних ситуацій, на підставі якого мають розроблятися відповідні алгоритми на рівні областей та окремих закладів. Ця ініціатива сприятиме створенню єдиного та ефективного стандарту безпеки та захисту у всіх навчально-виховних закладах.

**Кабінету Міністрів України,
Міністерству освіти і науки
України, Міністерству розвитку
громад, територій та
інфраструктури України,
Державній службі України
з надзвичайних ситуацій,
обласним та районним
адміністраціям**

- Покроково завершити роботу щодо *упорядкування захисних споруд* (зокрема найпростіших укриттів). Це дозволить отримувати актуальну інформацію про наявну кількість захисних споруд, покриття потреби загалом та окремо за галузями, визначити необхідність у проведенні капітальних ремонтів, реконструкції, нового будівництва, а також створити умови для проведення ремонтних робіт, облаштування найпростіших укриттів у разі їх включення до фонду захисних споруд:
 - *на місцевому рівні*: здійснити заходи з обстеження та включення до фонду захисних споруд всіх видів укриттів, у тому числі найпростіших, на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць незалежно від підпорядкованості закладів та форми власності;
 - *на загальнодержавному рівні*: при створенні єдиної інформаційної системи

«Облік і візуалізація захисних споруд цивільного захисту» брати до уваги інформацію про наявність і стан найпростіших укриттів та використовувати її при наповненні системи; при цьому додавати уточнення про особливості доступу (обмежений доступ цивільного населення до окремих укриттів закладів освіти) та облаштування;

- *внести зміни* у додаток до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних (затверджене постановою КМУ від 21 жовтня 2015 року № 835³⁶), а саме: в розділі «Органи місцевого самоврядування» після слів «Дані про розташування захисних споруд цивільного захисту» додати «всіх форм власності».

**Кабінету Міністрів України,
Міністерству фінансів України,
Міністерству освіти і науки
України, Міністерству соціальної
політики України, Державній
казначейській службі України,
Державній службі України
з надзвичайних ситуацій, органам
місцевого самоврядування**

- Здійснити *удосконалення системи фінансування цивільного захисту дітей* з особливими освітніми потребами: привести у відповідність чинні законодавчі акти в частині можливості використання коштів з різних видів джерел фінансування для приведення у готовність захисних споруд, у тому числі найпростіших укриттів в навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами; розробити та застосувати єдиний підхід при формуванні бюджетів усіх

³⁶ Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 835 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text>

рівнів в частині пріоритетності питань створення безпечного освітнього середовища:

- *внести зміни* до абз. 1 п. 4 постанови КМУ від 28 квітня 2023 року № 419 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти»³⁷, а саме: «Субвенція спрямовується на реалізацію проектів у разі дотримання таких умов: загальна чисельність учнів опорних закладів освіти (без урахування їх чисельності у філіях) становить не менше 200 осіб, а інших закладів загальної середньої освіти — не менше 350 осіб», виклавши в наступній редакції: «Субвенція спрямовується на реалізацію проектів у разі дотримання таких умов: загальна чисельність учнів опорних закладів освіти (без урахування їх чисельності у філіях) становить не менше 200 осіб, загальна чисельність учнів спеціальних шкіл, санаторних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів становить не менше 100 осіб, а інших закладів загальної середньої освіти — не менше 350 осіб»;
- *внести зміни* до підпункту 2 п. 19 Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, затвердженого постановою КМУ від 9 червня 2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»,³⁸ доповнивши після слів «проєктування, будівництво, ремонт захисних споруд цивільного захисту (сховищ,

протирадіаційних укриттів словами «найпростіших укриттів»), словами «видатки на виготовлення проектно-кошторисної документації та оплату послуг державної експертизи»;

- *рекомендувати фінансовим органам* при складанні проєктів бюджетів передбачати кошти для фінансування програм, які спрямовані на створення безпечного освітнього середовища (ремонт, облаштування укриттів), у тому числі для закладів для дітей з особливими освітніми потребами, з урахуванням термінів на виконання робіт.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству фінансів України, Державній службі України з питань праці, органам місцевого самоврядування, місцевим органам управління освітою

- Здійснити *впровадження індивідуального підходу при кадровому забезпеченні* навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами: внести зміни до чинних типових штатних розписів спеціальних шкіл в частині збільшення кількості педагогічних працівників, надати можливість навчально-реабілітаційним центрам заповнити вакансії асистентів вчителів:
 - *переглянути та адаптувати* до умов сьогодення Типові штатні нормативи спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (2008 рік, остання редакція

³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 року № 419 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2023-%D0%BF#Text>

³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-п#Text>

2017 рік³⁹) в частині збільшення кількості штатних одиниць, беручи до уваги збільшення навантаження на педагогічний персонал в умовах воєнного стану;

- *передбачити виділення асигнувань на вакансії асистентів вчителів в навчально-реабілітаційних центрах при формуванні бюджетних запитів на наступний рік;*
- *збільшити норму навантаження на практичного психолога спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) з 18 годин до 40 годин (п. 64 Наказу МОН № 102 від 15 квітня 1993 року «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти»⁴⁰).*

Міністерству соціальної політики України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, органам місцевого самоврядування

- *Забезпечити створення системи інформаційного сповіщення, яка дозволяє надавати інформацію про надзвичайну ситуацію та інструкції для родин дітей з особливими освітніми потребами.*

Міністерству освіти і науки України, органам місцевого самоврядування, місцевим органам управління освітою, громадським організаціям

- *Здійснити залучення дітей з особливими освітніми потребами, їх законних представників та громадських організацій до розробки процесів планування заходів безпеки та визначення своїх потреб на рівні навчально-виховних закладів, у яких надаються освітні послуги таким дітям.*

³⁹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 05 грудня 2008 року № 1105 «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-08#Text>

⁴⁰ Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 квітня 1993 року № 102 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-93?find=1&text=психолог#w1_1

ДОДАТКИ

Додаток 1

АНКЕТА ДЛЯ ОПИТУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗАКЛАДІВ НА ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ВЛАСНОЇ ОЦІНКИ ВІДПОВІДНОСТІ УКРИТТІВ СТАНДАРТАМ БЕЗПЕКИ, ІНКЛЮЗИВНОСТІ ТА БЕЗБАР'ЄРНОСТІ

У рамках співпраці з міжнародними фондами та організаціями за підтримки ІСАР Єднання в межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку, БФ «Право на захист» реалізує проєкт: *«Дослідження цивільного захисту в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення»*, спрямований на посилення спроможності цивільного захисту, виявлення проблем цивільного захисту дітей з освітніми потребами через призму реформи інституційного догляду, та допомоги експертно — спираючись на аналітично-польову роботу, а також на розроблені рекомендації — в їх вирішенні шляхом залучення влади, партнерів,

а також самих закладів інституційного догляду і з фокусом на повоєнне відновлення.

Аналітичне дослідження *«Цивільний захист в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення: відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності»* дозволить нам реально оцінити рівень безпеки в закладах, узагальнити проблематику та сформулювати рекомендації для вдосконалення нормативно-правової бази у сфері цивільного захисту на предмет можливості її виконання.

Команда БФ «Право на захист» висловлює Вам вдячність за можливість співпраці в рамках проєкту. З метою попереднього ознайомлення з особливостями закладу просимо надати відповідь на наступні питання.

- 1 **Який різновид захисних споруд та укриттів у вашому закладі?**
- a) Сховище.
 - b) Протирадіаційне укриття.
 - c) Засоби для відтворення (наприклад, намети, тимчасові споруди).
 - d) Найпростіше укриття — підвал, полупідвал.
- 2 **Чи відповідають укриття вашого закладу основним стандартам безпеки, а саме: наявності запасного виходу, засобів пожежогасіння, системи внутрішнього протипожежного водопостачання, пожежної автоматики та сигналізації?**
- a) Так.
 - b) Ні.
 - c) Частково.
 - d) Не впевнений/не можу відповісти.
- 3 **Чи забезпечені укриття вашого закладу достатньою кількістю місць для всіх дітей?**
- a) Так.
 - b) Ні.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 4 **Чи є у вашому закладі необхідні умови для дітей з різними особливими освітніми потребами?**
- a) Так, у нас є адаптовані приміщення та обладнання.
 - b) Ні, у нас недостатньо адаптованих умов.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 5 **Чи відповідає у вашому закладі вимогам система оповіщення, зокрема, доступності оповіщення для дітей із вадами (порушення зору, слуху, іншими вадами)?**
- a) Так.
 - b) Ні.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 6 **Яким нормативним документом в вашому закладі визначений і затверджений маршрут евакуації до укриття та визначені відповідальні особи, вкажіть при наявності?**
-
-
-
-

- 7 **Чи є ваш заклад доступним для дітей з фізичними обмеженнями?**
- a) Так, у нас є підйомні майданчики, пандуси, асансори та інші засоби доступності.
 - b) Ні, у нас відсутні необхідні засоби доступності.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 8 **Чи дозволяє обладнання укриття забезпечити безперервне перебування дітей не менше 48 годин?**
- a) Так.
 - b) Ні.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 9 **Чи проводилося в вашому закладі оцінювання ризику та розробка планів реагування на надзвичайні ситуації (планів цивільного захисту на особливий період)?**
- a) Так, ми проводили оцінювання ризику та розробляли плани надзвичайних ситуацій.
 - b) Ні, ми не проводили оцінювання ризику та не розробляли планів надзвичайних ситуацій.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 10 **Чи поставлені ваші укриття на облік фонду захисних споруд або нанесені на інтерактивну карту укриттів чи зареєстровані укриття вашого закладу у загальному реєстрі наявних укриттів?**
- a) Так, поставлені на облік і нанесені на карту.
 - b) Так поставлені на облік, але не нанесені на карту.
 - c) Так, нанесені на карту, але не поставлені на облік.
 - d) Ні, не поставлені, і не нанесені.
 - e) Не впевнений, не можу відповісти.
- 11 **Чи є в наявності паспорт захисної споруди вашого закладу?**
- a) Так.
 - b) Ні.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.
- 12 **Чи забезпечені діти і вихователі (педагоги) засобами індивідуального захисту в повному обсязі?**
- a) Так.
 - b) Ні.
 - c) Не впевнений/не можу відповісти.

- 13 Які кроки були зроблені для вирішення проблем з укриттями вашого закладу, щодо їх відповідності стандартам безпеки, доступності, інклюзивності та безбар'єрності?

- 14 Які перешкоди виникають при впровадженні вимог щодо укриттів з точки зору безпеки, доступності, інклюзивності та безбар'єрності?

- 15 Які рекомендації ви б хотіли отримати для поліпшення укриттів вашого закладу урахуванням стандартів цивільного захисту та потреб безпеки, інклюзивності та безбар'єрності?

- 16 Чи бажаєте ви отримати інформацію про універсальні рекомендації та найкращі практики, які можуть бути застосовані в навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами?

- 17 Які ресурси та підтримка вам потрібні для впровадження рекомендацій щодо покращення укриттів вашого закладу?

18 Чи бажаєте ви брати участь у подальшій адвокації та комунікації проблем, пов'язаних із станом укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами?

19 Чи є ще щось, що ви б хотіли додати або обговорити щодо укриттів у вашому закладі?

20 Чи є потреба, на Ваш погляд, в проведенні додаткових робіт по облаштуванню укриттів, а саме:

- а) Будівництво нового укриття.
- б) Реконструкція наявного укриття.
- в) Капітальний ремонт наявного укриття.
- г) Укриття не потребує додаткових робіт з облаштування.

Дякуємо!

Додаток 2

**АНКЕТА-ОПИТУВАЛЬНИК З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНИХ
ХАРАКТЕРИСТИК УКРИТТЯ****Анкета-опитувальник закладу в рамках аналітичного дослідження**

«Цивільний захист в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення: відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності».

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКЛАДУ**1 Повна та скорочена назва юридичної особи (закладу)**

Специфіка закладу (особливості)

Підпорядкованість (орган управління закладом)

2 Адреса

3 Керівництво закладу

4 Контактна особа (ПІБ, посада, номер телефону, електронна пошта)

5 Кількість осіб, перебуваючих у закладі

Персоналу _____ Вихованців _____

Загальна кількість у робочі дні _____ у вихідні _____

6 **Наявність та дані технічного паспорту об'єкту нерухомості (будівлі, комплексу) закладу**

Рік будівництва будівлі (комплексу) _____

Проектна потужність будівлі (комплексу) _____

Наявність та вид системи оповіщення _____

Наявність укриття (вид) _____

7 **Наявність схем (маршрутів) евакуації до укриття**

II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИСНОЇ СПОРУДИ

1 **Наявність укриття в закладі, його вид (сховище, протирадіаційне укриття, найпростіше укриття, швидко споруджувана захисна споруда), у тому числі визначення ЗС в техпаспорті та відповідність проєкту**

2 **Наявність паспорта захисної споруди, облікової картки (можливість ознайомлення)**

3 **Наявність акту оцінки готовності захисної споруди**

4 **Включення захисної споруди до Фонду ЗС, нанесення на інтерактивну карту, постановка на облік (ДСНС, держадміністрація, ОМС, інше)**

5 **Місткість сховища (покриття потреби)**

6 Інформаційне облаштування сховища

Наявність таблички (характеристика: розмір, нумерація споруди, балансоутримувач, місце зберігання ключів, дані відповідальної особи)

Наявність покажчика маршруту та схеми маршруту _____

Максимальний час на добирання до сховища _____

7 Стан входів і аварійних виходів

Стан входів (захищеність від опадів, вільний доступ, пропускна спроможність, доступність)

Наявність та стан запасних виходів (табличка покажчик, доступність, пропускна спроможність)

Стан оголовоків аварійних виходів і повітрязабірних каналів (наявність стороннього сміття, періодичність змащування мастилом)

8 Наявність та стан захисних пристроїв

Наявність захисно-герметичних і герметичних дверей, віконниць (ставень), захисних секцій, клапанів-відтиначів, КНТ — кількість

Наявність маркування, нумерації, написів «відчинено-зачинено», стан гуми

Наявність технічної документації робіт з обслуговування (у разі відсутності визначений перелік робіт)

9 Наявність та стан системи вентиляції (передбаченість проєктом, стан повітропроводів, вентиляторів витяжної, припливної систем вентиляції, електроручних вентиляторів протипилових фільтрів, фільтрів поглиначів)**10 Наявність та стан системи водопостачання**

Вид водопостачання (централізоване, інше джерело) _____

Стан запірної арматури (характеристика, справність, легкість відкриття)

Наявність покажчиків руху води _____

Наявність безнапірних та напірних баків води (чистота, справність кранів)

Наявність результатів лабораторних досліджень питної води у баках (дата)

Стан водопровідних труб _____
Наявність запасів питної води (вид та стан ємностей, кількість на особу, частота заміни)

11 Наявність та стан каналізаційної системи

Передбаченість проєктом (централізована, виносні баки)

Стан санвузлів (умивальники, душові, біде, унітази): кількість, стан приміщень та санітарних приладів (справність, доступність, відповідність санітарним нормам розміщення)

Наявність альтеративних приладів на випадок відсутності водовідведення (біотуалети, резервуари для збирання фекальних вод та їх стан, виносні баки, загальний об'єм)

Стан труб (справність, корозія, пофарбованість) _____
Насоси відкачування (наявність, справність) _____

12 Наявність та стан системи опалення

Передбаченість проєктом _____
Стан запірної арматури _____
Стан трубопроводів _____

13 Наявність та стан системи електропостачання

Справність електрообладнання _____
Вид ламп _____
Наявність трафаретних позначень _____
Наявність альтернативного джерела електроенергії (дизельна електростанція, генератор)

14 Наявність та стан системи оповіщення та зв'язку

Наявність схем оповіщення _____
Вид зв'язку: гучномовці, радіо, телефонна мережа _____
Справність системи оповіщення _____

15 Стан протипожежної безпеки укриття

Наявність автоматичної системи пожежогасіння та сигналізації, її стан, укомплектованість пожежних кранів

Наявність та стан труб систем пожежогасіння _____

Укомплектованість первинними засобами пожежогасіння _____

Наявність схеми евакуації _____

16 Дотримання температурно-вологісного режиму

Температура _____

Забезпеченість вимірювальними приборами _____

III. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕБУВАЮЧИХ В УКРИТТІ (48 ГОДИН)**1 Наявність місць для сидіння (лежання) — лавок, нар, стільців, ліжок (покриття потреби)**

2 Оснащення укриття для проведення навчання (меблі, дидактичні матеріали, мережа Інтернет)

3 Облаштування місць для харчування

4 Наявність ємностей з питною (з розрахунку 2 літри на добу на одну особу, яка підлягає укриттю) та технічною водою (за відсутності централізованого водопостачання)

5 Наявність контейнерів для зберігання продуктів харчування

6 Забезпеченість виносними баками, що щільно закриваються, для нечистот (для неканалізованих будівель і споруд)

7 Наявність резервного штучного освітлення (електричні ліхтарі, свічки, газові лампи тощо)

8 Забезпеченість первинними засобами пожежогасіння (відповідно до встановлених норм для приміщень відповідного функціонального призначення)

9 Забезпеченість засобами надання медичної допомоги; наявність лікарських засобів (життєпідтримуючих)

10 Забезпеченість засобами зв'язку і оповіщення (телефоном, радіоприймачем)

11 Забезпеченість шанцевим інструментом (лопатами штиковими та совковими, ломами, сокирами, пилками-ножівками по дереву, по металу тощо)

12 **Періодичність здійснення прибирання, використання дезінфікувальних засобів**

13 **Підтримка фізичного та психоемоційного стану під час перебування в укритті**

14 **Наявність інструкцій (алгоритму дій) під час отримання сигналу «Повітряна тривога»**

15 **Володіння навичками супроводу вихованців до укриття (проведення навчань, тренувань)**

16 **Володіння персоналом методиками психологічної підтримки в критичних умовах (тривале перебування в укритті тощо)**

Дякуємо!

Додаток 3

АНКЕТА РЕСПОНДЕНТА (ЗГОДА НА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ІНТЕРВ'Ю)

Анкета респондента

Прізвище _____

Ім'я _____

По батькові _____

Посада _____

Місце, дата запису інтерв'ю _____

Заява на використання матеріалів інтерв'ю

Я, _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

даю дозвіл на використання з метою аналітичного дослідження «Цивільний захист в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення: відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності» матеріалів інтерв'ю, проведеного зі мною експерткою з цивільного захисту Єрохіною Тетяною в межах реалізації проєкту БФ «Право на захист» «Дослідження цивільного захисту в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення» («Проєкт реалізується Благодійним Фондом «Право на захист» за підтримки ІСАР Єднання у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку.)

При цьому моє ім'я може (не може) згадуватися як джерело інформації (потрібне підкреслити).

Місце, дата, підпис _____

Додаток 4

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ СТАНДАРТИЗОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю:
1 ГРУПА РЕСПОНДЕНТІВ (АДМІНІСТРАЦІЯ)****Інтерв'ю в рамках аналітичного дослідження**

«Цивільний захист в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення: відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності».

**Питання для стандартизованого інтерв'ю:
1 група респондентів (адміністрація)**

- 1 Наскільки, на ваш погляд, укриття закладу на сьогодні відповідає основним вимогам, які викладені в Концепції безпеки закладів освіти (чи взагалі чули про Концепцію, перелічити що відповідає, над чим треба працювати)?

- 2 Як ви вважаєте, питання відповідності укриття вимогам законодавства та нормам безпеки, прерогатива засновника чи керівництва закладу (звернути увагу на фінансування, повноваження, можливості)?

- 3 Чи вдається на практиці дістатися укриття за короткий проміжок часу, визначений алгоритмом, якщо ні, то чому?

- 4 Наскільки ваш персонал володіє навичками надання домедичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти під час перебування в укритті, якщо ні, то що треба зробити, можливо є об'єктивні причини (відсутність облаштування укриття, проблема з кадрами, інше)?

5 Чи впевнені ви, що вихованці і персонал можуть перебувати в укритті 48 годин без впливу на фізичний і психоемоційний стан, якщо ні, то чому і що треба зробити?

6 Хто на ваш погляд повинен визначати потребу в реконструкції існуючого укриття, будівництві нового, це може бути одноосібне рішення керівника закладу, засновника, ДСНС чи колегіальне? Можливо необхідно прийняти законодавчий акт з цього приводу? Чи були листи або запити з цього приводу?

7 Чи налагоджені у вас комунікації з представниками місцевої влади, правоохоронними органами, силами ДСНС саме з питань безпеки? Якщо так то у якій формі це виражається (спільні плани, програми, телефонний зв'язок, спільний алгоритм дій)?

8 Чи створені в укритті умови для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі вихованців відповідно до профілю вашого закладу, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов?

9 Чи досконала, на ваш погляд, нормативно-правова база з цивільного захисту саме в галузі освіти для дітей з особливими потребами, мається на увазі загальне та галузеве законодавство?

10 Що на ваш погляд можливо зробити в укритті вашого закладу, що підвищить рівень безпеки вихованців і в той же час дозволить здобувати освіту та розвиватися?

Додаток 5

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ СТАНДАРТИЗОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю:
2 ГРУПА РЕСПОНДЕНТІВ (ПЕДАГОГІЧНИЙ ПЕРСОНАЛ)****Інтерв'ю в рамках аналітичного дослідження**

«Цивільний захист в умовах реформування системи інституційного догляду та у перспективі повоєнного відновлення: відповідність укриттів у навчально-виховних закладах для дітей з особливими освітніми потребами стандартам безпеки, інклюзивності та безбар'єрності».

**Питання для стандартизованого інтерв'ю:
2 група респондентів (педагогічний персонал)**

- 1 Чи завжди ви разом з вихованцями йдете до укриття під час повітряної тривоги, (завжди, залежності від ситуації, часу доби, стану вихованців)?

- 2 Чи є вас чи у ваших колег (вчителів) можливість та умови продовжувати навчальний процес в укритті?

- 3 Наскільки алгоритм дій під час повітряної тривоги, затверджений у вашому закладі, відповідає реальним можливостям вашим, і підопічних?

- 4 Наскільки доступне укриття, чи легко дістатися до нього (маршрут)?

- 5 Наскільки безпечно ви почуваете себе в укритті, як людина, відповідальна за вихованців?

6 На ваш погляд, вихованці почуваються себе більш безпечно в закладі (укритті) чи вдома, чому?

7 Чи змінюється поведінка вихованців під час перебування в укритті?

8 На ваш погляд чи відповідає укриття вимогам і нормам з точки зору безпеки?

9 На ваш погляд, діючі вимоги законодавства відповідають реаліям, чи можливо виконати всі вимоги до укриттів, якщо ні, то чому (фінансування, час, ресурси)?

10 На що ви б запропонували звернути увагу на рівні законодавства, саме в питаннях утримання та використання укриттів?

11 Яку проблему ви б хотіли озвучити? На що ми з вами не звернули увагу?

Це дослідження підготовлене Благодійним Фондом «Право на захист» за підтримки ІСАР Єднання у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку. Зміст дослідження не обов'язково відображає погляди ІСАР Єднання, погляди Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду США.

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД
ПРАВО НА ЗАХИСТ
www.r2p.org.ua

